

ॐ

संस्कृत-श्लोकसंग्रहः

(दूसरा भाग)

संग्राहक-

कविरत्न पं. सु. श्री सुप्रसन्नसिंहजी
महाराज साहू

प्रकाशक-

श्री धर्मदास जैन मित्र मण्डल,
रतलाम (मालवा)

प्रथमावृत्ति }
१००० }

मूल्य
(=)

{ वि. सं. १९६७
{ वी. सं. २४६७

विषय सूची

नं०	विषय	पृष्ठ
१	वैराग्य	१
२	मोह	१०
३	गति वर्णन	१४
४	ध्यान	२२
५	चार ध्यान वर्णन	२७
६	कर्म	३१
७	संसार स्वरूप	४७
८	द्युत	५४
९	मास	५६
१०	मदिरा	६३
११	वेश्या	६८

सं०	विषय	पृष्ठ
१२	पारधी	७४
१३	पर स्त्री कम्पटी	७१
१४	कामदेव	७२
१५	स्त्रीगुरु	७३
१६	स्त्री स्वमाष मित्रा	८७
१७	स्वमाष वर्धन	८४
१८	बीर स्वमाष	१ ३
१९	गुरु	१०६
२०	सगसंग	१०८
२१	असग संगती	११२
२२	सगजन स्वमाष	११६
२३	गुरुम	१२०
२४	गुरु	१३०
२५	परिचित	१३५

नं०	विषय	पृष्ठ
२६	विद्या	१४५
२७	काल चरितम्	१५३
२८	परोपकार	१६०
२९	जीवित साफल्यं	१६३
३०	वृथा जन्म	१६५
३१	मनुष्य भव के १० दृष्टांत	१६६
३२	उपदेश	१६९
३३	स्वार्थ	१७३
३४	शौचम्	१७४
३५	धन प्रशंसा	१८१
३६	धन दोषाः	१८८
३७	दरिद्र	१९२
३८	कृपण	१९४
३९	याचक	१९७

(४)

अ	विषय	पृष्ठ
४०	मौक्त	१६६
४१	मिथ सप्तकम्	२०२
४२	पुत्र वर्णन	२०८
४३	विमय	२१३
४४	एकभ्यम्	२१८
४५	कक्षियुग	२२१
४६	अद्यम	२२४
४७	चिन्ता	२३०
४८	रास धर्म	२३३
४९	वर्ण-धर्म	२४४
५०	आर्तिनकारण	२४८
५१	गृहस्थ स्वस्व	२५१
५२	भाषक	२५४
५३	निष्क	२५७

नं०	विषय	पृष्ठ
५४	श्रोता	२५६
५५	कृतज्ञ निन्दा	२६१
५६	पर द्रोह	२६२
५७	प्रवास	२६३
५८	स्थान महात्म्य	२६४
५९	स्वच्छन्दी	२६५
६०	जरा	२६६
६१	क्षुधा	२६८
६२	अवसर	२७०
६३	मौन	२७२
६४	पश्चात्प्रशंसा	२७३
६५	विचार पूर्वक कार्य	२७४
६६	षट्श्लेश्या स्वरूप	२७६
६७	नास्तिक स्वरूप	२७७

न	विषय	पृष्ठ
६८	जैब घर्से	२८१
६९	सप्तमय	२८४
७०	संक्षिप्ता प्रकरण	२८६
७१	मागीर्वाह	२८८

दो-शब्द

शान्त स्वभावी प्रवर्तक मु० श्री १००८ श्री ताराचन्द्रजी म० सा० व्या० वा० प रत्न श्री कृष्ण-लालजी म० सा० शान्त स्वभावी प्र० व० पं० रत्न श्री शोभाग्र्यमलजी म० सा०, कविचर्य प मुनि श्री सूर्य मुनिजी म० सा० ठा० १४ का स्वत् १६६४ का चातुर्मास मद्रास शहर में था, उस चातुर्मास में कुछ महानुभावों ने सूर्य मुनिजी म० सा० के सामने यह इच्छा प्रगट की कि कोई व्याख्यानोपयोगी श्लोकों का संग्रह तैयार कीजिये। फल स्वरूप मुनि श्री ने अपनी सम्पूर्ण शक्ति उसी के पीछे लगाई और एक सुन्दर संग्रह तैयार कर श्रावक समाज के सामने रखा। उसी चातुर्मास में वह संग्रह

(५)

प्रम में भेज दिया गया । कई कारकों से यह उस
माल प्रगट नहीं हो सका, मता मुनि श्री ने उस
वापिस मंगवाया और उसमें और भी संशोधन किया ।
कुमरा चातुर्मास दानवीर सठ अगममलजी सा० के
बंगलार स्थित विशाल बंगले में हुआ । वहाँ एक
गोत्र मुनि श्री एवं संवहीत श्लोक संपद को पद
गृह में कि बेतूर निवासी धर्म बेमी रा० सा० सठ
सातलदासजी सिन्धी बेतूर से भक्तिवश दर्शनार्थ
पधारें । आपका यह संपद बहुत वस्तुत्व मया ।
अतः आपने मुनि श्री ने अर्ज किया कि इसके प्रकाश
शन का लाभ मुझे देने दिया जाय ।

तुरन्त पुस्तक महावीर प्रस व्यापार में प्रकाश-
नार्थ भेज दी गई ।

रा० सा० सठ सातलदासजी वैष्णव हैं किन्तु
धर्म प्रचार करता हुआ एक मुनि मण्डल जिस
समय बेतूर पधार आपने आशातीत सेवा की ।

(ग)

भक्ति से प्रेरित हुए बेंगलोर तक दर्शनार्थ पधारे !
 आप चेलूर के एक प्रतिष्ठित व्यापारी हैं ! इसी
 प्रकार मुनि श्री ने अपने दक्षिण प्रवास में अनेक
 गण्यमान्य सज्जनों को जैन धर्म के भक्त बनाये हैं !
 अनेकों को उपदेश द्वारा मांसाहार तथा मदिरा
 पान का त्याग कराया है ।

उक्त श्लोक सग्रह पत्राकार तथा पुस्तकाकार
 दोनों तरह का छप कर तैयार हो गया है ! पुस्त-
 काकार का सब खर्च रा० सा० सेठ सांवलदासजी
 ने उठाया है ! अतः आप धन्यवाद के पात्र हैं !

आशा है साधु मुनिराज तथा विद्वत् मण्डली
 इनका अधिक से अधिक उपयोग कर सग्रह कर्ता
 तथा प्रकाशकों का उत्साह बढ़ावेंगे ।

चिम्मनसिंह लोढ़ा
 म्युनिसिपल कमिश्नर व्यावर.

ॐ श्री वीतरागाय नमः ॐ

संस्कृत-श्लोकसंग्रहः (द्वितीयो भागः)

वैराग्यम् ।

१

प्रचण्डवामनावतैरुद्धृता नौर्मनोमयी ।
वैराग्यकर्णधारेण, विना रोद्धु न शक्यते ॥

२

नात्यक्त्वा सुखमामोति, नात्यक्त्वा विन्दते परम् ।
नृणां चामय. शेते, त्यक्त्वा सर्वं सुखी भवेत् ॥

६

जनमैव इयर्थतां नीत, भवभोगप्रलोभिना ।
काचमूल्येन विक्रीतो, हन्त चिन्तामणिर्यथा ॥

१०

मस्यां रात्रौ व्यतीतायां, न किञ्चिच्छुभमाचरेत् ।
तदेव बन्ध्य दिवस, प्रतिविद्याद्विचक्षणः ॥

११

जीवित मरणान्त हि, जरान्ते रूपयौवने ।
सम्पदो विपदान्ता वा, अत्र को रतिमाप्नुयात् ॥

१२

न बन्धुरस्ति ते कश्चिन्न, त्व बन्धुश्च कस्यचित् ।
पथि सङ्गतमेवैतद्दारबन्धुसुहृजनैः ॥

१३

प्रनित्ये सति मानुष्ये, विद्युत्स्फुरणचञ्चले ।
रमन्ति नमस्तेभ्य, साहस किमत. परम् ॥

१४

आ, सर्वभावेष्वनित्यताम् ।
एव चात्मनि योगवित् ॥

३

यावता कुर्वते जन्तुः सञ्जगन्ममवता मिथश्च ॥
 तावन्तोऽन्य निजान्पन्थी, इदमे शोक्यतुभ्यः ॥

४

वित्त्वहो वासि निर्वाणं, स्वैहोऽन्यथैव व्याचक्ष्म ।
 निःस्नेहैव मदीयेव वदेत्तव्यमदीहृदम् ॥

५

येषु येषु इहं वक्ष्ये भावता रक्षयस्तु ।
 तानि तानि विनष्टानि तानि किमिहोचमम् ॥

६

यथैवापि न सञ्जग्नो न सुखेन भवितव्यता ।
 यथैवान्नं वक्ष्यसीते अह्निः कस्य केन वा ॥

७

मत्पुत्रिपुत्रद्वयायि पुत्रद्वयतपि न ।
 तवाम्बुजानि पातानि कस्य ते कस्य वा भवान् ॥

८

सर्वे जगन्ता मिथयाः पञ्चगान्ताः सप्तपञ्चाः ।
 संयोगा विप्रयोगान्ता मरणात्तं हि वीरितम् न

६

जनैव व्यर्थतां नीत, भवभोगप्रलोभिना ।
काचमूलेन विक्रीतो, हन्त चिन्तामणिर्यथा ॥

१०

यस्यां रात्रौ व्यतीतायां, न किञ्चिच्छुभमाचरेत् ।
तदेव बन्ध्य दिवस, प्रतिविद्याद्विचक्षणः ॥

११

जीवित मरणान्त हि, जरान्ते रूपयौवने ।
सम्पदो विपदान्ता वा, अत्र को रतिमाप्नुयात् ॥

१२

न बन्धुरस्ति ते कश्चिन्न, त्व बन्धुश्च कस्यचित् ।
पथि सङ्गतमेवैतद्दारबन्धुसुहृज्जनैः ॥

१३

अनित्ये सति मानुष्ये, विद्युस्फुरणचञ्चले ।
ये रमन्ति नमस्तेभ्य, सादृश किमत परम् ॥

१४

तदनित्यमिति ज्ञात्वा, सर्वभावेष्वनित्यताम् ।
सर्वाङ्गभान् परित्यज्य, भव चात्मनि योगवित् ॥

१६

सञ्चितं सञ्चितं ज्ञानं नष्टं तत्र पुनः पुनः ।
कदाचिन्मोक्षपते भूय भवेद्वा नमस्तुते ॥

१७

कदेदामुचिगन्धेन न विरमेत् वा पुनश्च ।
वैराग्यकर्मणो तस्य निम्नमपुनरिष्यते ॥

१८

पुनरस्मिन् हि दुष्कृतं न पुनश्च कदाचन ।
सर्वं पराङ्मुखं वैरम मविशत सुकमेवते ॥

१९

अनित्ये विपन्नवासे संसारे चक्रवर्तुषी ।
यस्य संतुष्टयेवैतद्भ्रमता भ्राता विता तदा ॥

२०

वतो वतो विचरते ततस्ततो विमुच्यते ।
निवर्तनादि सर्वतो न वेति हृत्पत्रमवपि ॥

२१

न मातृपुत्रबालवदा न सस्तुता विधो जना ।
अपुनरस्ति अङ्कते नमस्तुतैकपातिवत् ॥

२१

यावद्वित्तोपार्जनसक्तस्तावन्निजपरिवारो रक्त ।
तदनु च जाया जर्जरदेहे, वार्ता कोऽपि न पृच्छति गोहे ॥

२२

हरिष्यमाणो बहुधा परस्त्रं,
करिष्यमाण सुतमम्पदादि ।
धरिष्यमाणोऽरिशिर सुपाद,
नस्व मरिष्यन्तमवैति कोऽपि ॥

२३

कुटुम्बचिन्ताकुलितस्य पुंष ,
कुलञ्च शीलञ्च गुणाश्च सर्वे ।
अपक्वकुम्भे निहिता ह्वाप ,
प्रयान्ति देहेन सम विनाशम् ॥

२४

सुरूपं शरीरं नवीन कलत्र,
धनं मेरुतुर्य वचश्चारुचिद्रम् ।
जिनाङ्घ्रिद्वये ते मनश्चेदलम्,
ततः किं ततः किं तत किं तत किम् ॥

१२

मित्र कङ्कमित्रः पवित्रकोको
 मोरीकसावनमिमाः मित्र सम्पदो ना ।
 एकः कथः स तु भविष्यति बन्ध भूषो
 नाथ न पूजयितरे न कथ न वैते ॥

१३

प्राप्तीव विद्यति सदा परितः॥बन्धी
 शोनाय कथन इव यद्वरन्ति वैदय ।
 धातुः परिक्रमति मित्रधरादिवाम्भो
 शोकस्तथाप्यद्वितमाचरतीति चिदय ॥

१४

वेदो विनदति सदा परिधामशीघ्र-
 मित्राणि मित्रानि सदा विरवापुराणि ।
 बुद्धिः सदा हि रमने विषयेषु भाव्य-
 मस्यात् स्वमद्य शरणी मम दीपवन्धो ॥

१५

भातुनिमदति सदाऽऽसन्नदन्त्यनोर्ध्व-
 विधुः प्रमेव चकला चट बीजवन्धी ।

पृच्छा प्रधावति यथा मृगसज्जपत्नी,

तस्मात् स्वमद्य शरणा मम दीनबन्धो ॥

२६

आदित्यस्य गतागतैरहरहः सत्तीयते जीवित ।

व्यापारैर्यहुकार्यभारगुरुभिः कालो न विशायत ॥

दृष्ट्वा जन्मजराविपत्तिमरणां त्रासश्च नोत्पद्यते ।

पीत्वा मोहमयीं प्रमादमदिरामुन्मत्तभूतं जगत् ॥

३०

भोगे रोगभय कुले च्युतिभय वित्ते नृपालाद्भय ।

मौने दैन्यभय बले रिपुभय रूपे जराया भयम् ॥

शास्त्रे वादभय गुणे खलभय काये कृतान्ताद्भय ।

सर्ववस्तु भयान्वितं भुवि नृणां वैराग्यमेवाऽभयम् ॥

३१

व्याख्यानान्ते श्मशानान्ते, भोजनान्ते च या मतिः ।

सा मतिः सर्वदा चेत्स्यात् को न मुच्येत बन्धनात् ॥

३२

यस्मिन् सर्वाणि भूतानि आत्मैवाभूद्विजानतः ।

तत्र को मोहः कः शोकः, एकस्वमनुपश्यतः ॥

११

मदीसे रागादी सुखदतरमासिम्पति वर्त ।
प्रवीणरो क्वाचोः सुखमिति विपर्यस्यति जना ॥

१२

यथा स्वाहागङ्गस्योपि मेको देवानवेकते ।
तथा कम्हाद्विना प्रको कोको भोगानशत्वताम् ॥

१३

इन्तीन्द्र—इन्द्र-इन्द्रवैकविधौ लसर्वाः,
सम्पन्न रीप्रयुगराजवधे प्रवीणाः ।
आशीविशोरगवतीकययि वधाः,
पञ्चावमिर्द्वयपरास्तु न सन्धि मर्त्याः ॥

१४

आनूपितुमहकायो पुनश्चरुतानि च ।
प्रतिबन्धमि वर्तन्ते कल माता विरुध्वि वा ? ॥

१५

कय त्व कम्हा करतं पुत्रा समारोऽवमतीच विविधा ।
कल त्वं वा कुत आवातकार्यं विन्धय वरिद् अन्ताः ।

३८

यत्र जाता रतास्तत्र, ये पीतास्ते च मर्दिताः ।
अहो ! लोकस्य मूर्खत्वं, वैराग्यं किञ्च जायते ॥

३९

अहन्यहनि भूतानि, गच्छन्ति यममन्दिरम् ।
शेषा जीवितुमिच्छन्ति, किमाश्चर्यमत परम् ॥

४०

ससारावासभीरूणां, त्यक्रान्तर्वाह्यसङ्गिनाम् ।
विषयेभ्यो निवृत्तानां, श्लाघ्य तेषां हि जीवितम् ॥

४१

न चेन्द्रस्य सुखं किञ्चिन्न चापि चक्रवर्तिनः ।
सुखमस्ति विरक्तस्य, मुनेरेकान्तजीविन ॥

४२

विभेषि यदि संसारान्मोक्षप्राप्तिं च काङ्क्षसि ।
तदेन्द्रियजयं कर्तुं, स्फोरय स्फारपौरुषम् ॥

७३

विष्टमत्र विष्टमशिक्षं दृष्टे मया बोधितं ।
 विद्या कष्टतरं दुरोरविगता व्यापारिता दुस्तुतौ ॥
 वारश्चर्यसममातत्र विद्यते वामेक्षणायां ह्युत ।
 सात्त्विके किमहं करोमि विद्यया कश्चेद्व्य मेदीयसि ?

 मोह ।

१

मोहदात्मनैः पार्थाः पुमान् बहो विमुच्यते ।
 पुत्रदात्मनैः पार्थिवज्ञो वैव विमुच्यते ॥

२

वापान्धकारहेष्यसि रत्नहृदि,
 अन्तेति जीः सोक्षितमोक्षपरिचये ।
 वन्द्यात्मने वर्प्यसि चाध्वमाधो
 अवलसी काचत मोहजीवा ॥

३

अहो विकसित विद्यमहाबलमयि वर्तते ।
 दीप्यं दृष्टौ कधी रञ्जी वारि सूर्यकरे वप्य ॥

४

अनेकशतसख्याभि-स्तर्कव्याकरणादिभिः ।

पतिता शास्त्रजालेषु, प्रज्ञावन्तो विमोहिताः ॥

५

सर्वे मिलित्वा निष्पन्नं, समुदायः सुदुःखदः ।

तस्य मोहेन जीवोऽयम्, दुःखं नानाविधं श्रयेत् ॥

६

मुच्यते श्रृङ्खलाबद्धो, नाडीबद्धोऽपि मुच्यते ।

न मुच्यते कथमपि, प्रेम्णा बद्धो निर्गलः ॥

७

भर्तुर्विरहतो नार्यः, प्रविशंत्यनन्तांतरे ।

स्वेच्छया च सहर्षेण, तत्र प्रेमप्रपञ्चकः ॥

८

अहो मोहस्य माहात्म्यं, विद्वांसो येऽपि मानवाः ।

मुह्यन्ति तेऽपि ससारे, कामार्थरतितत्पराः ॥

९

निर्मल स्फटिकस्येव, सहज रूपमात्मनः ।

अध्यस्तोपाधिसम्बन्धो, जडस्तत्र विमुह्यति ॥

३३

॥ विष्णुमन्त्रिर्बन्धुते मया बोधितं ।

विद्या कष्टतरं पुरोरक्षित्वा व्यापारिता कुक्षुणी ॥

शास्त्रवर्धनमाश्रित्य विप्रयो नामैकशब्दात्मा कृतः ।

सत्पत्ने किमहं करोमि विष्णोः कर्मण्येव नेदीयसि ?

मोह ।

१

मोहदात्मनैः पर्याप्तः पुमान् बन्धो विमुच्यते ।

पुनर्दात्मनैः पर्याप्तो वैव विमुच्यते ॥

२

वाचाक्षरद्वयेभ्यश्चि रत्नमुत्ति ।

कल्पते चोः शोणित्वास्तनिरद्वे ।

वन्धात्मके वर्धन्ति चात्मभावो

अवश्यं मोहसीमा ॥

३

अहो विकल्पितं विष्णुमन्त्राभावाच्चि बर्तते ।

शीघ्रं पुनरि कदाचि नारी वारि सूर्यकदे वचा ॥

१६

यदय स्वामी यदिदं मग्न, सर्वं चैतन्मिथ्या मग्न ।
यदिय कान्ता यदय कान्तः, सोऽय मोहो हन्त दुरन्तः ॥

१७

जानामि क्षणमहन्तुर जगदिदं जानामि तुच्छं सुर ।
जानामिन्द्रियवर्गमेतदखिल स्वार्थकनिष्ठं सदा ॥
जानामि स्फुरिताचिरद्युतिचलं विस्फूर्जितं सम्पदाम् ।
नो जानामि तथापि कं पुनरसौ मोहस्य हेतुर्मम ॥

१८

भार्येय मधुराकृतिर्मम प्रीत्यन्वितोऽयं सुत ।
स्वर्णस्रैव महानिधिर्मम ममासौ बन्धुगो बान्धवः ॥
रम्यं हर्म्यमिदं ममेत्यमनया व्यामोहितो मायया ।
मृत्यु पश्यति नैव दैवदृष्टकं क्रुद्धं पुरश्चरिणम् ॥

१९

मीना मृत्यु प्रयाता रसनवशमिता दन्तिनः स्पर्शरुद्धाः,
यद्वास्ते वारिवन्धे ज्वलनमुपगता पत्रिणश्चाक्षदोषात् ।
गन्धोद्धताशाः प्रलयमुपगता गीतलोला कुरङ्गाः,
शालेन दृष्टास्तिदपि तन्नुभृतामिन्द्रियार्थेषु रागाः ॥

६७

पूर्वककथयपरवक्ष्यमपि धृत्वं वाति कन्तुजातमिदम् ।
सकञ्चावविषयकोष्ठाः कथमिह कुप्यन्ती जनोऽन्धः स्वात्

४ गतिवर्णन ।

१

वरस्य चिह्नं वरकथयतस्य, विरोधिता कन्तुजयेषु निजम् ।
सरोमतातीक्ष्ण्यतेषु सेवा, क्षतीय दोषा कटुक्य च वाप्स्यी ॥

२

बहुवरी नैव सन्तुष्टो मायावी च कुशाचिकर ।
कथम्बूहोऽन्धसत्त्वैव तिर्थाग्नोन्वागतो वरः ॥

३

नपति कोमो विनीतश्च द्वादाशवन्निर्दुहा ।
प्रसन्नवदनस्यैव मधुन्वादागतो वरः ॥

४

हर्गभ्युत्थानमिह बीजकोशे,
कल्पति चिह्नानि वसन्ति येन ।

इन्म-नीरेशको मार्ग-जाहको बहुमायिकः ।
 एतद्वृत्तिः सत्यवचनं तिर्बेगाकुर्निबन्धकाः ॥

अहंताऽन्यथापि । तदाप्यहंतामहंताः ।
इतिहासो ननुप्राप्तुं शक्यः । मयापि ।

31

अकम्पनिर्बराबाह-उपा-हृदयसुखद ।
 श्री-बो-वन्द्याति-देवम्पु-सम्पन्न-हृदय-बो-अवेत् ॥

(मनुष्य गति)

12

अनुज्ञाभो विधीतम् द्वादादशविंशतुः ।
सहस्रं मध्यहरीं च मनुष्याद्यागतो वरा ।

विदेइया अरुको राजी राजी अरु अरु । सदा ।
मत्तबोविससुअरुलो आजी एव पुनः सुमात्र ।

(१७)

१४

स्तुष्टता मध्यमवर्तिता च,
स्वल्पश्च कोपो निकषायता च ।
भोगाभिलाषे समचित्तता च,
भवन्ति मानुष्यसमागतानाम् ॥

१५

मार्दवार्जवसम्पन्नो गतदोषकपायकः ।
न्यायवान् गुणगृह्यश्च मनुष्यगतिमागमेत् ॥

(तिर्यञ्च गति)

१६

मायालोभक्षुधाऽलस्य—यद्वाहारादिचेष्टितैः ।
तिर्यग्योनिसमुत्पत्ति, ख्यापयत्यात्मनः पुमान् ॥

१७

उन्मार्गदेशनपरा कृतमार्गनाशा ।
मायाविनो विहितजातिवृत्तादिमानाः ॥
अन्तःसशस्त्रशठशीलपराश्च जीवा—
स्तिर्यगगतेर्जननमायुरुपार्जयन्ति ॥

६

इममार्गरेण्यो मार्ग-नष्टयो बहुमाविध्य ।
 एतद्विदि सत्यवचसः सिर्वाण्युर्विबन्धकम् ॥

७

मह्यन्वाश्रयकपापा स्वाप्तीकृतसंयमवर्जितः ।
 दामशीला मनुष्यादुर्गुणवर्ज्यानि मय्यमौ ॥

११

अकममिजराणाञ्च तपोऽशुभमशुभम् ।
 बीभो कथयति देवायुः सम्भगृह्यिष्य वो भवेत् ॥

(मनुष्य गति)

१२

अनुबोधो विनीतश्च द्वापारावसधिर्दुः ।
 अद्वयो मण्डरर्शी च मनुष्याद्यगणो वरः ॥

१३

निर्दग्धा सदयो दम्भी दाम्न्यो वचः कटुः सदा ।
 अर्धबोविसमुत्प्लूतो भावी पञ्च दुषा दुमात् ॥

(१६)

२३

कृतघ्नो निर्दयः पापी, परद्रोहविधायकः ।
रौद्रध्यानपरः क्रूरो नरो नरकमागमेत् ॥

(स्वर्गगामी)

२४

सत्येन तपसा चान्त्या, दानेनाध्ययनेन च ।
ये धर्ममनुवर्तते, ते नरा स्वर्गगामिनः ॥

२५

आढ्याश्च रूपवन्तश्च, यौवनस्थाश्च भारत ।
ये वै जितेन्द्रिया धीरास्ते नरा स्वर्गगामिनः ॥

२६

येऽनभ्यासबलाद्वक्तु, न जानन्ति वचोऽप्रियम् ।
प्रियवाक्यैकविज्ञानास्ते नरा स्वर्गगामिनः ॥

२७

आक्रोशन्तं स्तुवन्तश्च, तुल्यं पश्यन्ति ये नरा ।
शान्तात्मानो जितात्मानस्ते नरा स्वर्गगामिनः ॥

१८

पुनरुद्गरीमोष्वाभिकशीवद्व—

वारिधशोकमिधविप्रयोगैः ।

दीर्घान्यभौकानिमित्तान्नदत्त—

वैकृष्णरोगादिभिरत्पतन्नाः ॥

(मरक गामी)

१९

कृमान्नाञ्ज उद्गगानां मवाचान्न पल्लव +

रप्पानाप्नोव मेघारस्तौ वै निरपगामिनः ॥

२०

वेप्रवृत्तिगुरुधरं मीतिधेरन्न वै वरा ।

घाग्राद्धेरं मकुर्वन्ति ते वै निरपगामिनः ॥

२१

मज्जमांसरसाक्षिण पीतवाचरत्नाञ्च वै ।

पूतसङ्गरत्नाक्षिण ते वै निरपगामिनः ॥

२२

घनाप्य कुम्भयो दीर्घ रोगार्तं वृद्धमैव च ।

वायुकम्पन्ति वै सुप्रास्ते वै निरपगामिनः ॥

२३

कृतघ्नो निर्दय पापी, परद्रोहविधायकः ।
रौद्रध्यानपर क्रूरो नरो नरकमागमेत् ॥

(स्वर्गगामी)

२४

सत्येन तपसा चान्त्या, दानेनाध्ययनेन च
ये धर्ममनुवर्तते, ते नरा , स्वर्गगामिन

२५

आढ्याश्च रूपवन्तश्च, यौवनस्थाश्च भारत
ये वै जितेन्द्रिया धीरास्ते नरा स्वर्गगामिन.

२६

येऽनभ्यासधलाद्वक्तु, न जानन्ति वचोऽप्रियम्
प्रियवाक्यैकविज्ञानास्ते नरा. स्वर्गगामिन

२७

आक्रोशन्त स्तुवन्तश्च, तुल्यं पश्यन्ति ये नरा
शान्तात्मानो जितात्मानस्ते नरा स्वर्गगामिन

१८

अरुणसिंहोपाधिपतीवत्—

दादिप्रशोकप्रियप्रयोगैः ।

दीर्घान्वयौर्ध्वविभिन्नसरत्न—

विदुष्यरोगादिभिरत्त्वर्थाः ॥

(नरक गामी)

१९

कृपावत्त उद्विगताद्यैः प्रपञ्चात्त वत्त्वप ।
त्वात्ताम्बैव मेधास्ते वै विरक्तगामिनाः ॥

२०

वेदवृत्तिरूप्येर्द प्रीतिरूप्येर्द वे वराः ।
जाताद्येर्द मृदुर्ध्वेति ते वै विरक्तगामिनाः ॥

२१

मद्यमांसस्तम्बैष गीतवाद्यवाद्य वे ।
धृतस्वरताम्बैष ते वै विरक्तगामिनाः ॥

२२

ज्वारं कृपणं दीर्घं रोगार्तं हृदमेव च ।
बाहुकम्पयति वे मृदुस्ते वै विरक्तगामिनाः ॥

३४

श्रुतवन्तो दयावन्तः, शुचयः सत्यमङ्गराः ।
स्वैरर्थैः परिसन्तुष्टास्ते नरा स्वर्गगामिनः ॥

३५

श्रद्धावन्तो दयावन्तश्चोत्तमश्चोत्तमजनप्रिया ।
धर्माधर्मविदो नित्यं, ते नरा स्वर्गगामिनः ॥

३६

सर्वहिंसानिवृत्ता यः, नरा सर्वसहाश्च ये ।
सर्वस्याश्रयभूताश्च, ते नरा स्वर्गगामिनः ॥

३७

मातृवत्स्वसृवच्चैव, नित्यं दुहितृवच्च ये ।
परदारेषु वर्तन्ते, ते नरा स्वर्गगामिनः ॥

३८

भयार्ताञ्च सशोकान्च, दरिद्रान् व्याधिकर्षितान् ।
विमोचयन्ति ये जन्तून्, ते नरा स्वर्गगामिनः ॥

३९

सर्वजीवदयार्थं तु, ये न हिंसन्ति प्राणिनः ।
निश्चितं धर्मसयुक्तास्ते नरा स्वर्गगामिनः ॥

१८

मनसरथेन्द्रियाणाञ्च, निर्ध्वं संयमने रताः ।
 लक्षणोक्तमप्यग्रेवास्ते नराः स्वर्गगामिनः ॥

१९

कर्मणा मवसा बाधो नोपस्थापयते परम् ।
 सर्वथा दुष्टमात्रो यः, स पाति त्रिदिग्धं वरम् ॥

२

परस्वे विमैमा निरय परदारविषयक्याः ।
 धर्मद्वन्द्वार्थभोक्तास्ते नराः स्वर्गगामिनः ॥

३

पितृणां च न मायन्ते मित्रमेदुर्गतां विरम् ।
 अत मैत्र्यन्तु मायन्ते ते नराः स्वर्गगामिनः ॥

३१

ये वर्जयन्ति पदार्थं पञ्चोदञ्च सामयन् ।
 सर्वभूतसमा दान्तास्ते नराः स्वर्गगामिनः ॥

३२

असम्प्रदायाद्विराग विषयपरिवर्जक्याः ।
 सौम्यप्रहृष्टपिनो ये च ते नराः स्वर्गगामिनः ॥

२

यदैव सयमी साक्षात्समत्वमवलम्बते ।
स्यात्तदैव परं ध्यान तस्य कर्मोपघातकम् ॥

३

अनादिविअमोद्भूत रागादितिमिरं धनम् ।
स्फुटत्याशु जीवस्य ध्यानार्क प्रविजृम्भितः ॥

४

ध्यानमेवापवर्गस्य मुख्यमेक निबन्धनम् ।
तदेव दुरितघातगुरुक्छद्दुताशनम् ॥

५

अस्तागो मुनिर्यत्र वस्तुतश्च विचिन्तयेत् ।
तत्प्रशस्त मत ध्यान सूरिभि क्षीणकल्मषैः ॥

६

अज्ञातवस्तुतश्चस्य रागाद्युपहतात्मनः ।
स्वातन्त्र्यवृत्तिर्या जन्तोस्तत्रसद्ध्यानमुच्यते ॥

७

आर्त्तरौद्रविकल्पेन दुर्ध्यानं देहिनां द्विधा ।
द्विधा प्रशस्तमप्युक्त धर्मशुक्रविमेदतः ॥

समर्थः सुमनो वीरश्च सुखमा सुख्यः कविः ।
सुख्यस्यैव तन्त्रीमाश्च नरः कर्मो गमागमौ ॥

12

माताविद्योदय सुध्यां ये कुर्यन्ति सदाऽऽप्नुयुः ।
 सर्वकर्मणि शिवा रक्षणं ते नराः । आर्त्ताभिः ॥

दास इच्छिष्य प्रमोदस्य कामिन्—

पूर्वना तपो ब्राह्मणं च मौनम् ।

इष्टमहिर्भिर्य इष्टमिवाय

पञ्चाङ्ग मङ्गल दिने अथवा न

प्यान ।

कल्पकल्पवृक्षस्य साधोऽस्त्वर्ह्यहोऽयः ।
 ध्यान्ममागुरमिच्छामिन्त्यासतो हृद्योऽयमाः ॥

१२

दृष्टश्रुतानुभूतैस्तैः पदार्थैश्चित्तरञ्जकैः ।
वियोगे यन्मनः खिलं स्यादार्त्तं तद्द्वितीयकम् ॥

१३

कासश्वासभगन्दरोदरजराकुष्ठातिसारज्वरैः,
पित्तश्लेष्मसरूपप्रकोपजनितै रोगैः शरीरान्तकैः ।
स्यात्सत्त्वप्रबलैः प्रतिषण्णभवेर्यद्याकुलत्वं नृणाम्,
तद्दोगार्त्तमनिन्दितैः प्रकटितं दुर्वारदुःखाकरम् ॥

१४

भोगा भोगीन्द्रसेव्यास्त्रिभुवन-

जयिनी रूपसाम्राज्यलक्ष्मी-

राज्य क्षीणारिचक्र विजितसुर-

वधूलास्यलीला युवत्यः ।

अन्यथानन्दभूत कथमिह—

भवतीत्यादिचिन्तासुभाजाम्,

यत्तद्भोगार्थमुक्तं परम—

गुणधरैर्जन्मसन्तानमूलम् ॥

८

स्वातं तज्जातौमे हे अश्वेऽमन्तनुःकाद् ।
 यमदुक्तं ततोऽन्व हे कर्मानिर्मुक्तवचमे ॥
 (आर्तं पान के चार मेद्)

९

तद्वचनवचदिवान्वाक्यार्थं कर्तव्यं
 तद्वचनवचदिवान्वाक्यार्थं कर्तव्यं ।
 कर्तव्यवचनद्वितीयमिति मित्युक्तिः ।
 मयति पक्षिह बोगाद्याद्यमार्तं तदेतद् ॥

१०

अश्वेऽमन्तनुःकाद् तद्विचोगादुच्यते ।
 यमदुक्तं ततोऽन्व हे कर्मानिर्मुक्तवचमे ॥

११

राज्यैक्येककृत्यवचनवचनद्वितीयमिति मित्युक्तिः ।
 तद्वचनवचनद्वितीयमिति मित्युक्तिः ।
 संवाचनममन्तौक्यमोहविषयैर्दत्तं विद्यतेऽर्थात् ।
 तद्वचनवचनद्वितीयमिति मित्युक्तिः ।

१६

किञ्च क्षोभाय मोहाय यद्रिकाराय जायते ।
स्थानं तदपि मोक्षाय ध्यानविश्वसशक्तितैः ॥

२०

यत्र रागादयो दोषा अजस्रं यान्ति लाघवम् ।
तत्रैव वसति साध्वी ध्यानकाले विशेषतः ॥

२१

केचिज्ज्वालावलीढा हरिशरभगजव्यालविश्वस्तदेहा,
केचित्क्रूरादिदैत्यैरदयमतिहताश्चक्रशूलासिदण्डैः ।
भूकम्पोत्पातवातप्रबलपविघ्नघातरुद्धास्तथाऽन्ये ।
कृत्वा स्थैर्यं समाधौ रूपदि शिवपदं नि प्रपन्नं प्रपन्ना ॥

चार ध्यान वर्णन ।

१

राज्योपभोगशयनासनवाहनेषु,
स्त्रीसङ्गमाह्वयमणिरत्नविभूषणेषु ।
इच्छामित्ताषमतिमात्रमुपैति मोहात्,
ध्यानं तदार्त्तमिति तत्प्रवदन्ति धीराः ॥

११

ईसात्मनेयि वीर्यं विपुलं पापोपशमं भूयम्
 शक्यं नास्ति कदाचित् प्रसिद्धिं प्राप्नुयति वाते रतिः ।
 सवासः सह निर्वैरविरत वैसर्गिकी कृता
 बलत्वादेहकृता तपश्च गतिर्यत्र प्रशस्तमयैः ॥

१२

अभिज्ञयति विद्वान् धत्वरस्वात्मकारम्
 स्वसवविशिष्टमिह वीर्यं वचोपमेति ।
 यदिह शुद्धगतिरिह द्विष्टि तदुत्पन्नमूर्ति
 नयति हृदि सगुणवस्तुनि शैवस्य चिदम् ॥

१३

ज्ञानवैराग्यसम्पत्ता संशुच्यन्त्या स्थिरात्मना ।
 सुसुखसमी शान्तो ध्याने वीरः प्रकल्पते ॥

१८

ध्यानध्यासविभिन्नाणि तयात्मन्यपि भूयते ।
 न हि लभ्येऽपि सौख्यानि क्वाणानि सुनिसत्त्वैः ॥

६

आर्त्ते तिर्यगथो तथा गतिरधो ध्याने तु रौद्रे सदा ।
 धर्मे देवगति शुभ बहुफल शुक्ले तु जन्मक्षयः ॥
 तस्माद् व्याधिरुगन्तके हितकरे ससारनिर्वाहके ।
 ध्याने शुक्रवरे रजःप्रमथने कुर्यात् प्रयत्न बुधः ॥

७

पदस्थ मन्त्रवाक्यस्थ, पिण्डस्थ स्वात्मचिन्तनम् ।
 रूपस्थ सर्वचिद्रूपं, रूपातीत निरञ्जनम् ॥

८

धर्मध्याने भवेत् भावः ह्यायोपशमिकादिक ।
 लेभ्या क्रमविशुद्धाः स्युः, पीतपद्मसिताः पुनः ॥

धर्म ध्यान के ४ भेद—

१

आज्ञाऽपायविपाकानां सस्यानस्य च चिन्तनात् ।
 इत्थ वा ध्येयभेदेन धर्म्यं ध्यानं चतुर्विधम् ॥

(१ आज्ञाविचय ध्यान)

१०

नयभगप्रमाणाख्यां, हेतूदाहरणान्विताम् ।
 आज्ञा ध्यायेज्जिनेन्द्राणामप्रामाण्याकलकिताम् ॥

१

अथैवमर्हदममज्जनमारुह्य

बन्धमहासदममैविमिहन्तमैरच ।

सदे वाम्नि एगमुपयाम्नि च तानुकर्म

अथ तु तैश्चमिति तल्लवदन्ति वीणा ॥

२

सुभायसाधव-महाप्रवचारायेषु

बन्धमोक्षगमनागमइतुचिन्ता ।

बन्धेन्द्रियव्यपयमरच इवा च कृते

अथ तु बन्धमिति तल्लवदन्ति वीणाः ॥

३

वस्येन्द्रियाणि विषयेषु परादुमुखाणि

सङ्गद्वयवर्तिकुविषद्वयविक्रदोषैः ।

वीणैः सदा विमिराहो विमुक्तमन्तरात्मा,

अथानोत्तमं प्रवरद्वयमिह वदन्ति ॥

४

मिथिह्वय करवन्तीत एवमथारवधर्मितम् ।

धन्तर्मुखां च वचिचर्त तन्नुक्तमिति पश्यते म

१ इन्द्रियवन्तीतम्

१६

निर्लेपस्य निरूपस्य, सिद्धस्य परमात्मनः ।
चिदानन्दमयस्य स्याद् ध्यान रूपविवर्जितम् ॥

१७

आर्क्षरौद्रपरित्यागाद्, धर्मशुक्रसमाश्रयात् ।
जीवः प्राप्नोति निर्वाणमनन्तसुखमच्युतम् ॥

कर्म ।

१

दैव फलति सर्वत्र, न विद्या न च पौरुषम् ।
समुद्रमथनावलेमे, हरिर्लेहमीं हरो विषम् ॥

२

यथा धेनुसहस्रेषु, वत्सो विन्दति मातरम् ।
तथा पूर्वकृत कर्म, कर्तारमनुगच्छति ॥

३

विपत्तौ किं विषादेन, संपत्तौ हर्षणेन किम् ।
भवितव्यं भवत्येव, कर्मणामीदृशी गति ॥

(२ अणायविषय इयान)

११

रागादयश्चरादिपीडितामां अनुष्मणम् ।
 ऐदिकमुष्मिकं कर्मसाक्षात्पापान् विभिन्यसेत् ॥

(३ विपाकविषय इयान)

१२

स्वाद्यत्कर्मविपाकं च त तं बोधानुधात्यजम् ।
 प्रहृष्टादिचतुर्मेव शुभाद्युपविभाषणम् ॥

१३

प्रतिचक्षन्मसुर्भूतो बन्ध कर्मफलद्वयः ।
 किञ्चिदे विप्रकम्पः स विपाकविषयो मठः ॥

(४ संख्यामविषय इयान)

१४

अत्यादक्षितिभगादिवयविर्भोज्या एवम् ।
 मेरेर्नामादिमिद्धोक्तसंख्या विन्यसेत् एवम् ॥

१५

अनात्मनस्तत्र लोकक किञ्चुत्पत्तिश्चवात्मनः ।
 प्राकृतिं चिन्तयेत् बन्ध संख्यामविषयः स तु ॥

१०

भनामि भूमौ पशवश्च गोष्ठे, भार्या गृहद्वारि जन. श्मशाने
देहश्चितायां परलोकमार्गे, कर्मानुगो गच्छति जीव एकः

११

वने जने शत्रुजलाग्निमध्ये,
महार्णवे पर्वतमस्तके वा ।
सुप्त प्रमत्तं विषमस्थितं वा,
रक्षन्ति पुण्यानि पुराकृतानि ॥

१२

सुखस्य दुःखस्य न कोऽपि दाता,
परो ददातीति कुबुद्धिरेषा ।
अहं करोमीति ब्रूयाभिमानः,
स्वकर्मसूत्रप्रथितो हि लोकः ॥

१३

स हि गगनविहारी कल्मषध्वसकारी ।
दशशतकरधारी ज्योतिषां मध्यचारी ॥
विधुरपि विधियोगाद् ग्रस्यते राहुयासौ ।
लिखितमिह ब्रह्माटे प्रोक्तिस्तुं कः समर्थः ॥

४

विता रक्षाकरो वस्तु सन्धीर्बलं सहोदरी ।
 कञ्चो रोदिषि सिधार्थी कर्मं याम्बानुसाया ॥

५

कर्मणा बाध्यते बुद्धिर्बुद्ध्या कर्म बाध्यते ।
 बुद्धिरपि बोधमो हेम इति यमम्बगात् ॥

६

अथर्वं मायिनो माया मयन्ति महतामपि ।
 यत्नं तीक्ष्णकण्ठं महादिशयन इतो ॥

७

किं करोति नरः प्राज्ञः, श्रेयमाप्ता कर्मणा ।
 प्रायेण हि मनुष्याणां बुद्धिः कर्मोत्पत्तिषी ॥

८

असंयतं हेमयुगात् कर्म तथापि रामो बुद्धिमेवमाव ।
 मायाः समासकविपयिकासे, विचोऽपि पुंसां मस्तिना मयन्ति ॥

९

न पूरुषो न च केन ह्यो हेमा कर्मणो न कदापि शर्तः ।
 तथापि युष्माकं कर्मणस्तु विनाशकाले विपरीतबुद्धिः ॥

१८

पूर्वदशेषु या विद्या, पूर्वदशेषु यद्धनम् ।
पूर्वदशेषु या भार्या, अग्रे धावति धावति ॥

१९

पदे पदे च रत्नानि, योजने रसकूपिका ।
भाग्यहीना न पश्यन्ति, बहुरत्ना वसुन्धरा ॥

२०

वैद्या वदन्ति कफपित्तमरुद्विकारान्,
ज्योतिर्विदो ग्रहकृत प्रवदन्ति दोषम् ।
भूताभिषक्त इति भूतविदो वदन्ति,
प्राचीनकर्म बलवन्मुनयो वदन्ति ॥

२१

आरूढा प्रशमश्रेणी, श्रुतकेवलिनोऽपि च ।
तत्त्वज्ञाने ? दुष्टेन कर्मणा ॥

२२

सम्पद्यते धृद्धि, सा मतिः सा च भावना ।
एव, यादृशी भवितव्यता ॥

१४

पर्व वैद्य यथा करीरविदधे लोपा वसन्तस्थ किं ।
 मोक्षकेन विद्योत्पत्तेरपि दिवा सूर्यस्य किं रूपवत् ॥
 धारा नैव पतन्ति चातकमुद्धे मेघस्य किं रूपवत् ।
 पद्माया विद्यमाकषट्क्षितिर्हितं सम्भारितुं कः क्षमः ॥

१५

महा वेन कुशाक्षवक्षिणमिहो मर्यादमापरोदरे ।
 विष्णुर्वेन दशावतारगदये विष्टः सदा संकटे ॥
 क्यो वेन कयाक्षपाणिपुटके भिद्यन्तं करिषा ।
 सूर्यो ब्राह्मणो विद्यमेव गगने तस्मै जमः कर्मणे ॥

१६

आता सूर्यकुसे पिता दशरथः श्रीश्रीशुभामप्रसी ।
 सीता सत्यपराधका प्रथमिनी बल्लाभुनो जयमया ॥
 हाईयडम समो न चास्ति मुचये प्रजयविष्णुः स्वर्ग ।
 रामो वेन विडम्बितोऽपि विविता चात्म्ये धनेका कथा ॥

१७

समाभुमारिणी जयमीः कीर्तिस्यताभुमारिणी ।
 अम्बाममारिणी विद्या मुनि कर्माभुमारिणी ॥

१८

पूर्वेदरोषु या विद्या, पूर्वदरोषु यत्नम् ।
पूर्वदरोषु या भार्या, अग्रे धावति धावति ॥

१९

पदे पदे च रत्नानि, योजने रसकूपिका ।
भार्यहीना न पश्यन्ति, बहुरत्ना वसुन्धरा ॥

२०

वेद्या वदन्ति कफपित्तमरुद्विकारान्,
ज्योतिर्विदो ग्रहकृत प्रवदन्ति दोषम् ।
भूताभिपक्ष इति भूतविदो वदन्ति,
प्राचीनकर्म बलवन्मुनयो वदन्ति ॥

२१

आरूढा प्रशमश्रेणी, श्रुतकेवलिनोऽपि च ।
आरुयन्तेऽनतससारमहो ? दुष्टेन कर्मणा ॥

२२

सा सा सम्पद्यते धुद्धिः, सा मतिः, सा च भावना ।
सहस्रास्तादृशा एव, यादृशी भवितव्यता ॥

१३

आपदा-आपदगतीनां, द्विषोऽप्यावति हेतुनाम् ।
 भातृवद्वा हि बध्नस्य कर्ममीभजति बन्धने ॥

१४

अवसवा अवानुधैर्नरः स्त्रीश्च चेष्टितैः ।
 अथा कूपस्य कवक कर्म प्रासादकरकः ॥

१५

उपर्युपरि लोकस्य सर्वो गन्तु समीहते ।
 वतते च बध्नमृद्धि न च पार्श्वेते तथा ॥

१६

सन्धि पुत्राः सुबहवो वृद्धिवात्मविच्छ्रवम् ।
 नास्ति पुत्रा समुत्थानो विविधं विविधेष्टितम् ॥

१७

प्रवेष्ट श्रीमतां कावे भातृं कश्चिन् विचरे ।
 कष्टान्वयि हि कीर्तये वृद्धिवात्मक सर्वताः ॥

१८

इसरा क्रियते कर्म कष्टा परिभुम्बते ।
 सुखञ्च आसीते तेन सुख तेनैव जायते ॥

२६

नाल सुखाय सुहृदो, नाल दुःखाय शत्रवः ।
न च प्रजाऽलमर्थानां, न सुखानामल धनम् ॥

३०

असुहृत्सुहृद्वापि, सशत्रुमित्रवानपि ।
सुप्रज्ञ प्रज्ञया हीनो देवेन लभते सुखम् ॥

३१

दृश्यते हि कुले जातो, दर्शनीयः प्रतापवान् ।
दुःख जीवन्सहामात्यो, भवितव्यः हि तत्तथा ॥

३२

क च ननु जनकाधिराजपुत्री,
क च दशकन्धरमन्दिरे निवासः ।
अति खलु विषम पुरा कृतानां,
भवन्ति हि जन्तुषु कर्मणा विपाकः ॥

३३

यदेव कर्म केवलं, पुराकृत शुभाशुभम् ।
तदेव पुत्र सार्धकं, भवत्यमुत्र गच्छतः ॥

३७

शौचस्यः कथमभ्युदाहरणे शौचं न विहातवान् ॥
 शौचेत्यादि कथं न हेम इति शङ्कासम्भवो कथितः ॥
 शौचेत्यादि युक्तिहिरेण महसा प्रसो ह्यनर्थः कथम् ।
 प्रत्यक्षपुत्रिपतिपुत्रमनसा प्रायो मतिः कीयते ॥

३८

कदाचिन्मित्रमात्रपुत्रिपतिं शौचं महदा कथं ।
 तस्याप्येति मत्स्यहेति मित्रां मेरी ततो वाचिकम् ॥
 तद्दीप्तो मय विहातु कृपया इति कृपा मा कृपा ।
 कृपे पश्य पयोमिषावपि नरो गृह्णाति तस्यैव ज्ञाय ॥

३९

मैत्राकृतिः कदाचि नैव कृपं न शीघ्रम्
 मित्राणि मैत्रं न च जन्मकृतादि सेवा ।
 कर्माणि पूर्यपसा विद्ध संवितादि
 कालो कदाचित् पुनरप्यप्येह कृपाः ॥

४०

पूतेषु कर्मिष्वपि मातृमित्राणि सेवा ।
 मित्राणां भोगमिष्वपि ते द्वैव विद्विष्य ॥

३८

कृतकर्मक्षयो नास्ति, कल्पकोटिशतैरपि ।
अवश्यमेव भोक्तव्य, कृत कर्म शुभाशुभम् ॥

३९

त्रिभिर्वषैस्त्रिभिर्मासैस्त्रिभिः पक्षैस्त्रिभिर्दिनैः ।
अत्युग्रपुण्यपापाना-मिहैव फलमश्नुते ॥

४०

एक उत्पद्यते जन्तु-रेक एव विपद्यते ।
कर्माण्यनुभवत्येकः, प्रचितानि भवान्तरे ॥

४१

यथा ह्येकेन चक्रेण, न रथस्य गतिर्भवेत् ।
एव पुरुषकारेण, विना देव न सिध्यति ॥

४२

उद्योगिन पुरुषसिद्धमुपैति लक्ष्मी,
दैवेन देयमिति कापुरुषा वदन्ति ।
दैवं निहत्य कुरु पौरुषमात्मशक्त्या,
यत्ने कृते यदि न सिध्यति कोत्र श्लोष ॥

३३

यस्यैव तदयोः किरवीः सकलमिदं विषयमुग्मवर्धं विदधे ।
तदपि न पश्यति सूक्ष्मं पुराङ्गं सुखवते कर्म ॥

३४

नैवागच्छति नो वांति स्वयं जीवा हि रंगुषद् ।
कर्मोतिमिदं जीवते चतुर्गतिषु कोट्टपाः ॥

३५

सङ्कटैर्जीवते कण्टः स्वङ्कटैरेव वर्धते ।
सुखदुःखे च वा सुखं स्वङ्कटैरेव विन्दति ॥

३६

यन्मया परित्यक्तत्वात् कृतं कर्म सुमाद्युमय ।
एकस्मिन् तेन द्रष्टव्यं न तास्ते च्छमोपिवा ॥

३७

स्वयं कर्म करोणात्मा स्वयं उत्पन्नमारुहते ।
स्वयं ज्ञानति संसारे स्वयं मोक्षश्च गच्छति ॥

३८

सुखस्याभ्यन्तरं दुःखं दुःखस्याभ्यन्तरं सुखम् ।
सुखदुःखौ समाभ्यन्तौ चक्षुषद् परिचर्तते ॥

(४१)

४६

यः सुन्दरस्तद्वनिता कुरूपा,
या सुन्दरी सा पतिरूपहीना ।
यत्रोभय तत्र दरिद्रता च,
विधेर्विचित्राणि विचेष्टितानि ॥

४७

नादत्ते कस्यचित्पाप, न चैव सुकृत विभु ।
अज्ञानेनावृतं ज्ञान, तेन मुह्यन्ति जन्तवः ॥

४८

कर्मणा जायते जन्तु, कर्मणौवाभिलीयते ।
सुख दुःख भय क्षेमं, कर्मणौवाभिपद्यते ॥

४९

कान्त वक्त्रि कपोतिकाकुलतया नाथान्तकालोऽधुना ।
व्याधोऽधो घृतचापसञ्जतशरः श्येनः परिभ्राम्यति ॥
इत्थ सत्यहिना स दष्ट इषुणा श्येनोपि तेनाहत ।
सृणु सौ तु यमालय प्रतिगतौ दैवी विचित्रा गतिः ॥

४३

यद्यपि तरयोः स्तिरयोः सत्त्वमिदं विद्यमुज्ज्वलं विदधि ।
तद्यपि न परयति कृष्णं पुराणं मुज्जते कर्म ॥

४४

नैवागच्छन्ति नो वांति स्वयं जीवा हि पंगुवत् ।
कम्पादिसिद्धौ जीवन्ते चतुर्दशैव बाह्वयाः ॥

४५

काङ्क्षतेर्लोचते कण्ठः स्वङ्क्षतेरेव वक्षते ।
मुञ्चतुल्ये तथा क्षर्तुं स्वङ्क्षतेरेव विन्दति ॥

४६

वग्मया परिचयस्वार्थे कृतं कर्म दुष्प्रामाण्यम् ।
एकस्मिन् तेन दृष्टेऽथ गतास्ते कलामोनिनः ॥

४७

स्वर्पे कर्म करोष्याम्य स्वर्पे तत्कलामरुते ।
स्वर्पे नमति संसारे स्वर्पे मोक्षाय मय्यति ॥

४८

मुञ्चत्याज्यन्तरे दुःखं दुःखस्याज्यन्तरे मुञ्चय ॥
मुञ्चन्ती समज्यन्ती चक्षुष्य परिचरते ॥

यः सुन्दरस्तद्वनिता कुरूपा,
 या सुन्दरी सा पतिरूपहीना ।
 यन्नोभय तत्र दरिद्रता च,
 विधेर्विचित्राणि विचेष्टितानि ॥

४०

नादत्ते कस्यचित्पाप, न चैव सुकृत विभुः ।
 अज्ञानेनावृतं ज्ञान, तेन मुह्यन्ति जन्तवः ॥

४१

कर्मणा जायते जन्तु, कर्मणैवाभिखीयते ।
 सुखं दुःख भय क्षेमं, कर्मणैवाभिपद्यते ॥

४२

कान्त वक्त्रि कपोतिकाकुलतया नाथान्तकाजोऽधुना ।
 व्याधोऽधो घृतघापसंजतशरः श्येन, परिभ्राम्यति ।
 इत्थं सत्यहिना स दष्ट इषुणा श्येनोपि तेनाहक्य ।
 त्वं तौ तु यमाजय प्रतिगतौ दैवी विचित्रा,

॥॥

साकम्भमुत्पत्तु गच्छतु वा दिगन्त-

मम्मोनिधि विस्तु तिष्ठतु वा वयेज्जम् ।

सम्भ्रान्तराश्रितस्तु भान्तु मङ्गलराश्यां,

ज्ञापेय न क्वचिदिति कर्मकल्याणुक्त्वा ॥

९४

मीमं वन मवसति तस्य पुरं मयानं

सर्वो वनः सुखमतामुपवापति तस्य ।

कुम्भना न भूमेवति सच्चिद्विरलपूर्वा

वस्वाति पूर्वमुक्त्वा विपुलं नरस्य ॥

९५

स ज्ञानदर्थमावस्थानेयमोदात्तुवां तवा नाङ्ग

पोत्रान्तरावबोधयेति कर्मकल्याणुक्त्वा भौक्षा ॥

९६

ज्ञानस्य ज्ञानिवां वापति निम्बाव्यद्वेषमत्तरीः ।

उपवासीत्य निम्रित्य ज्ञानार्थं कर्म वप्यते ॥

९७

स्नेहस्यऋतरीरस्य रेणुवाऋक्षिण्यते ववा गात्रम् ।

रताद्वेषक्रिडस्य कर्मकल्याणो मवस्तेवम् ॥

६८

स्वयं कृतानि कर्माणि, स्वयमेवानुभूयते ।
कर्मणामकृतानां च, नास्ति भोग कदाऽपि हि ॥

६९

न कर्मणा पितु पुत्रः, पिता वा पुत्रकर्मणा ।
मार्गेणान्येन गच्छन्ति, बद्धाः सुकृतदुष्कृतैः ॥

७०

यदिह क्रियते कर्म, तत् परत्रोपभुज्यते ।
मूलसिक्केषु वृक्षेषु, फलं शाखासु जायते ॥

७१

ग्रहा रोगा विषा सर्पाः, ढाकिन्यो राक्षसास्तथा ।
पीडयन्ति नर पश्चात्, पीडित पूर्वकर्मणा ॥

७२

यादृशं क्रियते कर्म, तादृशं भुज्यते फलम् ।
यादृशमुप्यते बीजं, तादृशं प्राप्यते फलम् ॥

७३

निपानमिव मण्डूकाः, सरः पूर्यमिवाण्डजाः ।
शुभकर्माणमायाति, तद्वशा सर्वसम्पदः ॥

७४

मोः सुदिका मैव जज्ञ बाप्पयिः कर्मशोधना ।
 शोधयन्ति तुषयः कर्म ज्ञानध्यानवशोऽपि ॥

७५

यज्ञं वा उन्नं वा यत्तु यज्ञं उद्वा करोत्यसौ ।
 उवादि सुव्यते प्राप्ती न पूर्वकृतकर्मणा ॥

७६

यज्ञं कृतं कर्म यदात्मना पुरा
 यज्ञं उदीर्य जन्मते तुभायुमम् ।
 योऽयं यज्ञं यदि जन्मते सुम्
 यज्ञं कृतं कर्म विर्येक उदा ॥

•

इत्य कर्मकृतप्रपाककक्षिताः तसाराधोरार्थे
 पीया दुर्गतिदुःखबाहवशिखासन्धानसंज्ञादिताः ।
 एतन्पथिमहोर्मिबाहनिविता मिथ्यास्वभावेरेताः
 द्विरन्ते उदिर्ध्यायन्तु निवर्त जन्मा ज्ञानिद्वयविमः ॥

संसारस्वरूप ।

जन्म दुःख जा दुःख, मृत्युदुःख पुनः पुनः ।
ससारसागरे दुःख, तस्माज्जागृत जागृत ॥

२

माता नास्ति पिता नास्ति, नास्ति आता सहोदर ।
अर्थो नास्ति गृहो नास्ति, तस्माज्जागृत जागृत ॥

३

कामः क्रोधस्तता लोभो, देहे तिष्ठन्ति तस्कराः ।
ज्ञानखट्वगप्रहारेण, तस्माज्जागृत जागृत ॥

४

आशा हि लोकान्बध्नाति, कर्मणा बहुचिन्तया ।
आयु क्षय न जानाति, तस्माज्जागृत जागृत ॥

५

एके गायन्ति मृत्यन्ति, रुदन्त्यन्ये सुदुःखिता ।
क्रीडन्त्येके हसन्त्येके, विद्या ससारवृत्तयः ॥

६

रम्य इर्म्यवत्त वत्त च बहुव कल्पता मनोहारिणी ।
 आत्मन्यभद्रुषा गता मिश्रिनिभा आद्यावता आत्मन्या ॥
 एताम्बेकदिनेऽधिकृतानि निघर्त कर्षन्ति ते सङ्गति ।
 निचे मूढ ! विमीक्षिते तदुरिर्न ते नास्ति किं चापरम् ॥

७

देवलोके लोकोके च विपक्षि वरकेऽपि च ।
 न सा बोधिर्न तद्बुद्ध च त देशो न तत्कुलम् ॥

८

न तद्गुणं पुणं किञ्चित् पर्यायः स विद्यते ।
 वत्त ते अक्षयः कल्पसायावतैर्न अपिदप्यत्र ॥
 स्वार्थं पश्यति स्वार्थं वा कर्षमपिरोहति ।
 ओक्षिवा सारमेया स्वात् इमिर्वा अपचोऽपि वा ॥

९

अभिहीचायाः अभिदपि च हाद्वेति अदितं ।
 अभिचारी रम्या अभिदपि अराजर्वाचपुः ॥
 अभिदिद्विहीही अभिदपि सुरात्मककहो ।
 न चाये संसारः किमयुषमयः किं विदमया ॥

१०

नलिनीदलगतजलमतितरलं ।

तद्वज्जीवितमतिशयचपलम् ॥

विद्धि व्याधिव्यालग्रस्त ।

लोकं शोकहत च समस्तं ॥

११

आयुर्वर्षशत नृणां परिमित रात्रौ तदर्धं गत ।

तस्यार्धस्य परस्य चार्धमपर बालत्ववृद्धत्वयोः ॥

शेष व्याधिवियोगदुःखसहित सेवादिभिर्नीयते ।

जीवे वारितरङ्गबुद्बुदसमे सौख्यं कृतं प्राणिनाम् ॥

१२

अनेक शास्त्र बहुवेदितव्यमल्पश्च कास्तो बहवश्च विघ्ना ।

यत्सारभूततदुपासितव्यं, हसो यथा क्षीरमिवाम्बुमध्यात् ॥

१३

निर्विवेकतया वास्य, कामोन्मादेन यौवनम् ।

पृच्छत्व विकलत्वेन, सदा सोपद्रव नृणाम् ॥

१४

प्रातर्मूर्धपुरीपाम्बा । मध्याह्ने शुक्तिपासना ।
 सुप्रभा कामेन बाध्यन्ते प्राञ्जितो निशि विद्वन्महा ॥

१५

गणसारेऽथ संसारे सुखधाम्निः करीरिचाम् ।
 ब्राह्मपानमिवाद्गुह्ये, बाह्यमा कल्पविधमा ॥

१६

दिवसेक करी पूर्वा श्रीचक्षुः कुर्यामरात् ।
 शुचान् शुक्ल कुर्यादामप्यधिकं वा कया कुर्यात् ॥

१७

संसारविपरुषस्त्व द्वे कलेः कथ्यतोपमे ।
 शान्तामृतसरसाख्या ब्राह्मणाः सन्ततैः सह ॥

१८

पञ्चा वा श्रेयसेऽथ भस्मीरक्षयचामरचक्षुषा ।
 काम एषा महामुने दिवावि त्रीणि पथ वा ॥

१९

एकऽथ प्रातरपर पञ्चादह्ने शुचः परे ।
 सर्वे त्रिःसीद्वि संसारे बान्धित्वा कैवलीप्यते ॥

२०

यथा काष्ठञ्च काष्ठञ्च समेयातां महोदधौ ।
समेत्य च व्यपेयातां, तद्वद् भूतसमागमः ॥

२१

यथा हि पथिकः कश्चिच्छायामाश्रित्य तिष्ठति ।
विश्रम्य च पुनर्गच्छत्तद्वद् भूतसमागमः ॥

२२

पुत्रमित्रकलत्रेषु, सक्ताः सीदन्ति जन्तवः ।
सरपङ्कार्णवे मग्ना जीर्णा वनगजा इव ॥

२३

रम्भागर्भसम सुखी शिखिशिखावर्णाभिरुच्चैरगः ।
सूचीभिः प्रतिरोमभेदितवपुस्तारुण्यपुण्यः पुमान् ॥
दुःखयल्लभते तदष्टगुणित स्त्रीकुक्षिमध्यस्थितौ ।
सपद्येत ततोऽप्यनन्तगुणितं जन्मक्षणे प्राणिनाम् ॥

२४

कस्य दोषकुले नास्ति, व्याधिनाको न पीडितः ।
व्यसनकेन न प्राप्तः, कस्य सौख्यनिरन्तरम् ॥

१२

बबसि गते कः कामविकाराः शुष्के गीरे कः कसाराः ।
कीरो विरे कः परिचारो दग्धे तले कः संसाराः ॥

॥ ४ ॥

कः तव काम्या ! कस्ते पुत्रः संसारोऽवमतीव विचित्रा ।
कस्य त्वं वा पुत्रः सायायः कर्त्तुं विमृश्य तदिहं ज्ञाता ॥

१३

माता पुत्री उम्मा भार्या सैव सम्पद्यतेऽध्वजा ।
पिता पुत्रः पुत्रः सोऽपि जन्मते पीत्रिक पदम् ॥

१४

रमाद्रूपमयी जीव कामलोचनवर्धगता ।
लोममोहमहाबिद्धा संसारे सप्तराजसौ ॥

१५

गङ्गावधुमिहकालुः प्रपन्नार्जव वदे पदे ।
महिषाक्षकमपुत्रो मङ्गतरुर्विराजत ॥

१

न पिता सायसः पुत्रा न भार्या न च बाल्यवध ।
न शत्रा मरणात् शत्रुः, मयाः संसारसागरे ॥

३१

केनाक्षितानि-नयनानि मृगाङ्गनाना ।

कोऽलङ्करोति रुचिराङ्गरुहान्मयूरान् ? ॥

कश्चोत्पलेषु दत्तसन्निचय करोति ।

को वा दद्याति विनय कुलजेषु पुंसु ? ॥

३२

क कण्टकानां प्रकरोति तैषण्य ।

विचित्रभाव मृगपक्षिणा च ॥

स्वभावत रर्षमिद प्रवृत्त ।

न कामचारोऽस्ति कुतः प्रयत्न ? ॥

३३

न समा वासराः सर्वे, नैकरूपमिद जगत् ।

भवन्ति विविधैर्भावैः, प्रायशः प्राणिनां दशा ॥

३४

स्वप्ने यथाऽयं पुरुषः प्रयाति, ददाति गृह्णाति करोति वक्ति
निद्राक्षये तच्च न किञ्चिदस्ति, सर्वं तथेदं हि विचार्यमाणम्

३५

यावज्जनन तावज्मरण, तावज्जननीजठरे शयनम् ।

इति समारे स्फुटतरदोष, कथमिह मानव ! तव सतोष

११

आविष्काराविजरासुखमुन्मत्ताश्चतसमाकुलाः ।
 मदीसाम्भारकपोऽथ ससातः सर्वदेहिषाम् ॥

१२

सर्वज्ञ सर्वस्य सदा प्रवृत्ति—
 दुःखस्य नाशाय सुखस्य हेतोः ॥
 तथाऽपि दुःखं न विचारयेति ।
 सुखं न कस्यापि भवेत् विराग्यम् ॥

१३

यथा युगा सुखमुन्मयेन भीता—
 उपहस्य कर्षो न करन्ति निद्राश्च ॥
 एव तुला ज्ञानसमन्विता हि ।
 संसारबीजा न करन्ति पादम् ॥

श्रुत ।

१

न शिष्यकृत्त निहन्ति श्रुतं ज्ञानं प्रवर्तते ।
 न बुधप्रायश्चर्यज्ञः, विद्यन्ते ज्ञानं पादकाः ॥

२

धूतमेतत्पुरा कल्पे दृष्ट वैरकर नृणाम् ।
तस्माद् धूत न सेवेत, हास्यार्थमपि बुद्धिमान् ॥

३

विषादः कलहो 'राटिः, कोपो मानः श्रमो अम ।
पैशुन्य मत्सरः शोक सर्वे धूतस्य बान्धवा ॥

४

धूत च मांस च सुरा च येश्या, पापधिचौर्ये परदारसेवा
एतानि सप्त व्यसनानि लोके, घोरातिघोर नरक नयन्ति

५

एकैकव्यसनाद् दुःखम्, प्राप्ताश्चैते विचक्षणाः ।
सप्तव्यसनतः किं न, प्राणी प्राप्नोऽति दुःखिणाम् ॥

६

नास्ति धूतसम पाप, नास्ति धूतसमो रिपुः ।
पाण्डवाः प्रौढपुण्याश्च, प्राप्ता दुःखं तु धूतत ॥

३

धाम्ये नक्षत्रयो भूपाः नक्षत्रो नु क्षत्रसम्भवः ।
महा दूतपद्मेनैव कक्ष्यद् दि बभितु कमा ॥

८

धूत द्विमाकर्षणं चाके धूतं कृष्णधाविधम् ।
यतेन वीर्यमाहोऽपि धूतम् दुर्लभं धूतं कष्टम् ॥

६

धत द्वि सर्वथा स्वाम्यम् माह्विर्द्विधिराह्विमि ।
नरकं प्राप्स्यते धूतम् धूतम् विरव्यया नक्षत्रम् ॥

१

एकधा विद्वदा दुर्लभं प्राप्स्यते धूतम् कष्टम् ।
यतो वै सर्वथा स्वाम्यम् धूतं संसारवर्ज्यम् ॥

भास ।

१

मद्यं भासायतेन रत्नी-भोजन कष्टमद्यथा ।
वे दुर्लभं धूतं सेयां तोषेयाया कष्टया ॥

२

न भक्षयति यो मांस, न च हन्यान्न घातयेत् ।
तन्मित्र सर्वभूतानां मनुः स्वायम्भवोऽब्रवीत् ॥

३

नहि मांसं तृणात्काष्ठा-दुपक्षाद्वाऽपि जायते ।
हत्वा जन्तु ततो मांस, तस्मादोपस्तु भक्षणे ॥

४

यदि चेत्खादको न स्यान्न तदा घातको भवेत् ।
घातकः खादकार्थाय, तद्घातयति वै नरः ॥

५

भक्षयित्वाऽपि यो मांस, पश्चादपि निवर्तते ।
तस्यापि सुमहान् धर्मो, यः पापाद्विनिवर्तते ॥

६

ये भक्षयन्ति मांसानि, भूतानां जीवितैपिणाम् ।
भक्षयन्ते तेऽपि भूतैस्तैरिति मे नास्ति संशयः ॥

•

शुक्राच्च तात संभूतिर्मांसस्येह न संशयः ।
भक्षणे तु महान्दोषो निवृत्त्या पुण्यमुच्यते ॥

(१८)

गृहास्तद्वत् नो विद्या नो दद्या मांसमोक्षिना ।
द्रव्यदुष्टवत् नो सन्ध स्तैवस्व न परिचिता ॥

मांसमद्यो दुरापानैर्मुर्खैश्चाहरवर्जितैः ।
वायुमिा शुक्लाकारैर्माराज्यम्यासि मेदिनी ॥

सर्वं शुद्धं मयेद् मया विभुर्मांसं प्रवर्तते ।
ईश्वरोऽस्त्विन्निसर्गतं तद्वत्तन्मांसं न भक्षयेद् ॥

मिथो मांसनिषेधार्थं किमुचित किं तेन मयं विद्या ।
मद्यं चापि तत्र मिय मियमहो बाराहव्यामिा घृह ॥
वास्कीरणवे कुतस्त्वय सर्वं घृतेन चौर्येण वा ।
चौर्येणैवपरिभ्रमोऽपि मयतो अहस्व क्य वा मयि ॥

मां स भक्षयिष्याम्युह नस्व मांसमिहाम्पहय ।
पुतन्मांसस्य मांसिण्य प्रवदन्ति मदीनिषा ॥

१३

योऽस्ति यस्य यदा मांसमुभयो पश्यतान्तरम् ।
एकस्य क्षणिका प्रीतिरन्य. प्राणैर्विमुच्यते ॥

१४

स्वमांस परमांसेन, यो वर्द्धयितुमिच्छति ।
नास्ति शुद्रतरस्तस्मात् स नृशसतरो नर. ॥

१५

परमांसानि भुक्तानि, विविधानि पुरा भवेत् ।
इदं ते हि शरीरोत्थ, कथं नो भुज्यते त्वया ॥

१६

पच्यते पावके पापै, पील्यते तिलवत् खलै. ।
दह्यते दहने रौद्रे, नरके घोरचेदने ॥

१७

न पक्ष जायते वृक्षात्, न भूम्यां नैव पर्वते ।
जन्तूनां घाततो नून, पक्ष भवति निश्चितम् ॥

१८

कुलशीलवता सस्मान्मांस त्याज्य सदैव हि ।
इहलोकेऽप्यशुचिता, परलोके नरके व्रजेत् ॥

११

मित्रं पादकरी परं सुखिरम् पुनस्तत्र मूढः पश्य ॥
 क्वाण्य सम्यक्पैर्विवेकसहितैर्होक्त्वैरे निमित्तम् ॥

२

वाङ्मया प्राणिनां हिंसा मौढ्यमुत्पद्यते कथितम् ।
 न च प्राणिवशां स्वर्भूतस्मान्मांसं विवर्जयेत् ॥

२१

मांसादवाप्स्यन्मरणं वैदधीः सुमतिः पुनरम् ।
 शौचं सत्यं दयाः पुण्यं श्रद्धा-विद्यास्तद्गतिः ॥

२२

अपान्बन्धितं कष्टम् बन्धं मगत्तत्र प्रवर्तते ।
 रागिण्य मांसपुष्टे स्वाद् दुःखकाले विपश्यता ॥

२३

पापकर्मवते पूर्वं तैश्चाम्भयवर्तमाने ।
 मांसमुग्ं भक्ष्यं प्राप्य पृथग्ं सद्यते दुरन्तिः ॥

२४

तिष्ठत्सर्वपमाद्यं तु मांसं यो मन्त्रयेन्नरा ।
 ॥ पञ्च वस्तुनां वाति वाचकम्प्रतिपादकरो ॥

(६१)

२५

मांसाशिनश्च इश्यन्ते, रोगार्ता हीनदुर्बला ।
अमांसादा नीरोगाश्च, बलवन्तः सुखान्विताः ॥

२६

यावज्जीव तु यो मास, विषवत् परिवर्जयेत् ।
वसिष्ठो भगवानाह, स्वर्गलोक स गच्छति ॥

२७

सा रेवती या नरके प्रविष्टा ।

मांसादनाद् भीमकुकर्मकत्री ॥

श्रीश्रेणिकेनापि पलाशनाम् ।

प्राप्ता हि पीडा नरकस्य तीव्रा ॥

२८

स्नेहो दयाऽपि, हृदि काऽऽमिषलोलुपाना ? ।

किं चिह्नयाऽपि पतिर्मांसदत्तानि नैच्छत् ? ॥

नाश्नासि किं निजकुटुम्बमपि द्विजिह्वी ? ।

स्थान स्वमन्यदपि किं दहसीह नाग्नि ? ॥

मदिरा ।

१

येषां पश्यत भो ! सुराव्यसनिनां दुःखान्वितां दुर्दशा ।
 गच्छन्तोऽपि पतन्ति दृष्टिविकला मार्गे किलेतस्तत ॥
 अज्ञानाप्रलपन्त्यसगतमथाऽव्यक्तं च तुच्छं वचो ।
 दण्डादण्ड परस्पर विदधते निष्कारण बालिशा ॥

२

ख्यात भारतमण्डले यदुकुल श्रेष्ठ विशाल परं ।
 साक्षाद्देवविनिर्मिता वसुमतीभूषा पुरी द्वारिका ॥
 एतद् युगमविनाशन च युगपज्जातं क्षयात्सर्वथा ।
 तन्मूल मदिरा नु दोषजननी सर्षस्वसहारिणी ॥

३

एकतश्चतुरो वेदान्, ब्रह्मचर्यं तथैकतः ।
 एकतः सर्वपापानि मद्यपानं तथैकतः ॥

४

कैवल्यं धरणीपातमयथोचितजल्पनम् ।
 सन्निपातस्य चिह्नानि, मद्यं सर्वाणि दशवेत् ॥

५

मध्यपक्ष कुठाः सख दया मांसाशिनः कुठाः ।
कामिनः कुठो विद्या निर्वनक कुठाः सुखम् ॥

६

चतुर्लं बहु माचन्ते पत्र कुत्रापि शेरते ।
नम्रा विविधं गात्राणि नम्रकथ इव मद्यपाः ॥

चित्ते भ्रान्तिर्जायते मद्यपावाङ्मनः—

चित्तं पापकर्माहुपैति ।

कारं कृत्वा दुर्गतिं याति मूढः—

कस्मान्मर्त्यं नर पेद न पेदम् ॥

७

बल्पीत्या गुरवैऽपि कुप्यति बिना हेतोस्तथा रोदिति ।

भ्रान्तिं याति क्नोति ग्राहसमपि व्यायेमैव कल्पदम् ॥

दीपीन विदुषाति लोकपुरतोऽप्युन्मत्तवैद्यते ।

तद्वज्रा परिपन्थिमोदजनैर् मर्त्यं न पेदं कुपि ॥

८

मातृत्वमिच्छेन्न विवेक मर्त्यं, प्राधान्यं हिंसेन बद्ध मिथ्या
परम दारम्यमसाऽपि वेच्छेत्, स्वार्गमिच्छेद् गृहपत्यपेक्षुर्

१०

बुद्धिं हिनस्ति सर्वां, मिथ्या प्रलपति हि विकलया बुद्ध्या
कामयते चागम्यं, सावद्य मद्यपानमत्त ॥

११

यादवा मद्यदोषेण, सर्वनाशं यथा गता ।
तदा सामान्यलोकस्य, दुःखस्य वर्णना हि का ॥

१२

मद्य हि सर्वथा निन्द्य, त्याज्य वै बुद्धिशालिभिः ।
मद्यदोषेण ये ये हि, प्राप्ता दुःखं नरा भुवि ॥

१३

कस्त्रास्तान् गदितुं शक्नो, ज्ञानहीनो नरोऽपरः ।
मद्याद्वै नरकं यान्ति, जीवाः ससर्गतोऽपि वा ॥

१४

मद्यपाने कुतः शौचं, मद्य लोकेषु गर्हितम् ।
मद्याद्धनविनाशं च, निन्द्यं मद्य हि सर्वथा ॥

१५

षट्-पञ्चाशत्-कोटी च, कुलानि प्रथितानि वै ।
यादवानां पर दुःखं, प्राप्तं हि मद्यतो ध्रुवम् ॥

१९

प्रदुष्यतां सर्वं वाता दग्धा हि शारिका उभा ।
दुर्देव मयशोभेषु मर्त्ये काम्ये सतो नृमिः ॥

१७

दोषम्यां कारणां मद्य मर्त्ये कर्मण्यमाददात् ।
रोगाभुर इवापश्य उभ्याम्भर्त्य विचर्त्तयेत् ॥

१८

मद्यपात्रे कृते श्लेष्मो मत्तो क्षीमस्त आसते ।
मोहस्त मध्मरश्चैव दुष्टमाकथ्यसेव च ॥

१९

मद्यपात्रे मणिमण्डो नयस्तां चासते जह ।
चर्मेश्च तैम्बो दानूया न प्यार्थं न च सतिष्ठ्या ॥

२०

विबेका संक्रमो ज्ञान सर्वं शीघ्रं दद्यात् सम ।
मज्जात् मज्जीयते सर्वं दृष्ट्यापि बद्धिबद्धादिषु ॥

२१

बाह्यसीपावतो बान्धि काम्पित्थीर्त्तिमतिविषा ।
विधिबाधिररचना विदुष्यश्चम्यकादिषु ॥

(६७)

२२

देवताराधनं चैव गुरुणां चैव सेवनम् ।
शिष्टसर्गोऽपि नैवास्य, न धर्मो न च साधनम् ॥

२३

मद्यपानरसे मग्नो, नग्न स्वपिति चत्सरे ।
गूढं च स्वमभिप्राय, प्रकाशयति लीलया ॥

२४

न जानाति परं स्वं वा, मद्याल्ललितचेतनः ।
स्वामीयति वराकं स्व, स्वामिनं किङ्करीयति ॥

२५

मद्यमत्तो न जानाति, स्वजनान्यजनानि च ।
न शत्रुं नैव मित्रं च, न कलत्रं न मातरम् ॥

२६

मद्यपस्य शत्रुस्येव, लुठितस्य चतुष्पथे ।
मूत्रयन्ति मुखे श्वानो, व्याप्ते विवरशङ्कया ॥

२७

संततिनास्ति वंध्याया, कृपणस्य यशो न हि ।
कातरस्य जयो नैव, मद्यपस्य न सद्गतिः ॥

१८

इसति शृङ्गति गावति बह्वति

असति चावति मूषति शौचते ।

वतति रोदिति चक्षति गज्व

असति ताम्बति मद्यमदातुरा ॥

वैरया ।

१

वैरयासी मदनम्बाका कवेन्धनममेभिठा ।

कामिमिर्वज्र हृपन्ते वीरयानि यनानि च ॥

२

अथ च सुरतम्बाका कामाप्ति प्रखवेन्धना ।

मराष्ठां पत्र हृपन्ते वीरयानि यनानि च ॥

३

एव सर्वकफतिना कुलपुत्रमहपुमता ।

मिच्छन्त्यत्यमहं वाञ्छि वैरया-विहय-सञ्चिता ॥

४

जात्यन्धाय च दुर्मुखाय च, जराजीर्णाखिलाङ्गाय च ।
 ग्रामीणाय च दुष्कुलाय च गलत्कुष्ठाभिमूताय च ॥
 १ यच्छन्तीषु मनोहरं निजवपुर्लक्ष्मीलवध्रदया ।
 २ पण्यस्त्रीषु विवेककल्पलतिका शस्त्रीषु रज्येत क ॥

५

एता हसन्ति च रुदन्ति च वित्तहेतोः—

विश्वासयन्ति पुरुषं न च विश्वसन्ति ।
 तस्माज्जरेण कुलशीलसमन्वितेन,
 वेश्या शमशानघटिका इव वर्जनीया ॥

६

तपो व्रत यशो विद्या, कुलीनत्वं दमो वय ।
 छिद्यन्ते वेश्याया सद्यः, कुठारेण लता यथा ॥

७

दूरस्था पर्यता रम्या, वेश्या च मुखमण्डने ।
 युद्धस्य वार्ता रम्या च, श्रीणि रम्याणि दूरतः ॥

वेद्या सर्वधनापहा सुखहरा धर्मस्य विध्वसिनी ।
 शातैर्व चतुरर्विवेकसहितैः त्याज्या तु वेद्या मदा ॥
 सधेजेन निषेवित बुधनुत जैन दयासंयुतम् ।
 यो धर्मं कुरुते कलागुणनिधिः सोऽतीव बन्धो नृणाम् ॥

पारधिः ।

१

वसन्त्यरण्येषु चरन्ति दूर्वाः,
 पियन्ति तोयान्धपरिग्रहाणि ।
 तथापि बध्या हरियां नराणां,
 को लोकमाराधयितु समर्थः ॥

२

वैरिणोऽपि हि मुच्यन्ते, प्राणान्ते तृणभक्षणात् ।
 तृणाहाराः सदैवैते, हन्यन्ते पशवः कथम् ॥

३

पापाटन्या प्रभावेण, श्वश्रे याति नरो ध्रुवम् ।
 रौद्रचित्तः सदा क्रोधी, दुष्टधीः पापचिन्तकः ॥

४

जीवानां भयभीतानां ना हिंसा क्रियते सदा ।
पापादधी तु सा ज्ञेया तच्च ज्ञात् सूरता कथम् ॥

५

कष्टकैरपि चे विद्धा दुर्गमं जायन्ति चतस्रः ।
ते दुष्टाः भङ्गकैः कृत्वा हिंसां च कुर्वते कथम् ॥

६

पापादध्या प्रमादेष्ट रौरव भयं ताता ।
सोऽपि मनुजलोकेऽपि मुक्तिं पातोऽयं पुनरुता ॥

परस्त्रीछम्पटी ।

१

अज्ञानविभिरमृता विषयामिषक्षम्पटा ।
अमन्त्रि तत्ततो जीवा नानाबोधिषु दुर्जिता ॥

२

दिवा परवति नो ब्रूय कामो नर्कं च परवति ।
अपूर्वः कोऽपि कमलाब्धो दिवा नर्कं च परवति ॥

३

परिपूर्णोऽपि तटाके, काकः कुम्भोदकं पिबति ।
अनुकूलेऽपि कलत्रे, नीचः परदारलम्पटो भवति ॥

४

तत्करस्य कुतो धर्मो, दुर्जनस्य कुतः क्षमा ।
वेश्यानां च कुतः स्नेहः, कुतः सत्यं च कामिनाम् ॥

५

स्वदेशजातस्य नरस्य नूनं, गुणाधिकस्यापि भवेदवज्ञा
निजाङ्गना यद्यपि रूपराशिस्तथापि लोकः परदारसक्तः ॥

६

वासरेण ध्रुवा नास्ति, निद्रा नास्ति च शर्यरी ।
सकामस्य हि पुरुषस्य, हृदये वसति कामिनी ॥

७

परदारा न गन्तव्या, पुरुषेण विपश्चितां ।
यतो भवति दुःखानि, नृणां नास्त्यत्र संशयः ॥

८

बन्धो बन्धो धनभ्रशस्ताप शोकः कुलक्षयः ।
आयासकलहो मृत्युर्लभ्यन्ते पारदारिकैः ॥

परदारा न गन्तव्या, सर्वे वर्येषु कर्हिषिद् ।
नहीधममथानुर्ध्वं त्रिषु वीर्येषु विप्रते ॥

१०

परधीकस्त्रयेनापि कोऽप्यनर्थायमा ब्रह्मात् ।
एतौ कुत्रादिहन्तातौ वा दुर्धौचपराधधी ॥

११

परगती महामारी कदाङ्कारि वरस्तथा ।
किमित्येषा दुर्गद्वेषुः सर्वदेवापि विमिता ॥

१२

विभिन्न नरकस्त्रेर्हं हर्तुं वास्तवमात्मना ।
कामा वीर्यस्त्वया कोमस्त्वयावृत्तन्मर्त्यं ज्ञयेत् ॥

१३

वा कुर्वते वरयोनिताः कामवृत्तिं वर्यं वर्ज्यं वर्यविषयम् ।
यत्र तदा गुणवृद्धिमानो तस्य शुर्वं न परमं न चेद् ॥

१४

मनुष्यं स्त्रेऽपि वार्येषु, अपरं वर्येऽपि वर्यम् ।
न वर्यं विदुर्निष्ठा वरयाता वर्यवदम् ॥

१५

प्राणातिपातः स्तैन्य च, परदाराभिमर्शनम् ।
 त्रीणि पापानि कायेन, नित्यशः परिवर्जयेत् ॥

१६

अष्टौ मनुष्या न लभन्ति निद्रां,
 प्रवासिको व्याधियुक्तश्च रोगी ।
 विद्यार्थसक्तौ परदारं रक्तः,
 प्रियावियोगी स्वजनेन मुक्ते, ॥

१७

वृथा ज्ञान वृथा ध्यानं, वृथा जापस्तपस्तथा ।
 वृथा विनय धर्मश्च, यस्य नार्या मनो हतम् ॥

१८

अप्रिय पुरुष चापि, परद्रोह परस्त्रियम् ।
 अधर्ममनृतैश्च कूरात्प्राज्ञो विवर्जयेत् ॥

१९

कामी त्यजति सद्वृत्तं, गुरोर्वीर्यं ह्रियं तथा ।
 गुणानां समुदाय च, चेत्त स्वास्थ्यं तथैव च ॥

१
 विद्वज्ज्येष्ठं करायोपं कुक्कावकुसुमावैरह
 अत्र मिश्रममयोगस्य जमते पारदारिका

२१
 माकां परिचय सार्धं कुक्कावैरा दारुवैरह ।
 कुक्कोऽपि दूष्यते प्रायस्तद्वयो न क्वं कुक्का ॥

२२
 कटलमिश्रज्येष्ठं बीजवाजसार्धं दूष्यते ।
 अदेत्स्वरासतुहोऽप्यदाराद् वा विवर्तयेत् ॥

२३
 संभावयेत् रिचय त्रैव पूर्वैरहं न न करेत् ।
 कथा च बदेयेत्त सा नो परयेद्विजितमसि ॥

४
 वरधीम्यमगन्धूने धनद्वानि कुक्कावयव ।
 देहवप्यादिकं तु नो यासोऽन्नाग्नी दत्ताववा ॥

५
 अस्याः परिचयं रासो वर्ज्यते कथमवाऽम्बिता ।
 कोरमिताऽस्य रसो वै शुषीय बीज्यते न हि ॥

(७७)

२६

रावणं स तदा प्राह, शृणु भ्रातः ! पक्षो मम ।
अवश्यं मरणं लोके, सङ्गेन परयोपिताम् ॥

२७

दीयतां रामदेवस्य, मैथिली सुखहेतवे ।
कुलकीर्त्योयंतो 'वृद्धिर्जायते नियत विभो' ॥

२८

तेन वाक्येन क्रुद्धोऽमौ, जगतादेव विभीषण ।
रे रे पाप ! घुराचार !, ममाग्रे किं प्रजल्पसि ॥

२९

पश्यतां रावणस्यैव, सर्वराज्यादिनाशनम् ।
दोषेण पररामायाः, कीर्तिनाश तथैव च ॥

३०

परस्त्री हि पर त्याज्या, परलोकविनाशिनी ।
द्रव्यहानिकरी ज्ञेया, कीर्तिदेहविनाशिका ॥

३१

परस्त्रीत्यागिनः शूराः, निर्भयाः सर्वत्रिष्टये ।
विचरन्ति यथेच्छ ते, कीर्तिमुक्ता नरोत्तमाः ॥

३२

घन्नेपां वृद्धोद्यमां, शुभकल पर्यया हि क्व ।
 हृदेव प्रम्वदाभिस्तु, परम परकं मयेत् ॥

३३

जातिद्वन्द्वे वरं कुरुता न्यात्री च परिशी तथा ।
 न तु कीदृशसेवाभ्यसि परामा अदायक ॥

३४

पाशुकां च वे रायां मुक्तान्ते वै वराधमाः ।
 तैर्मुक्तं हि परोच्छिष्टं, नाज्ज कार्पा विचारया ॥

३५

इति ब्राह्म्यं बुधैस्त्वाम्बा पररामाऽतिविम्विता ।
 सन्तोषा विजयारीमिः कर्तव्यो धर्मकाम्यस ॥

कामदेव ।

३

न कथारं न वा तीक्ष्णमाधुर्धं शुभकल्पया ।
 तथापि मितमैवास्ती-वस्तुना ॥

२

उडुराजमुखी गजराजगति-स्तराजविराजितजघत्ति ।
 यदि सा दयिता हृदये वसति, कजपः कतपः क समाधिरतिः

३

विश्वामित्र-पराशरप्रमृतयो घाताम्बुपर्णाशना-
 स्तेऽपि स्त्रीमुखपङ्कज सुललित शृण्वैव मोहं गताः ॥
 शाह्यन्नं सघृत पयोदधियुत ये भुञ्जते मानवाः ।
 स्तेषामिन्द्रियनिग्रहो यदि भवेत् विन्ध्यस्तरेरसागरे ॥

४

कृशः काणः खञ्जः श्रवणरहितः पुच्छविकलो ।
 घणी पूयक्लिन्नः कृमिकुलशतैरार्चिततनुः ॥
 पुष्पाक्षमो जीर्णः पीठरककपालावृतगलः ।
 शुनीमन्वेति श्वा हतमपि निहन्येव मदनः ॥

५

घृतकुम्भसमा नारी, तसाङ्गारसमः पुमान् ।
 तस्माद् घृतं च घर्हि च, नैकत्र स्थापयेत् शुभ ॥

१२

भिक्षाशनं तदपि नीरसमेकवारम् ।

शय्या च भूः परिजनो निजदेहमात्रं ॥

वस्त्रं च जीर्णं शतखंडमयी च कन्या ।

हा हा तथापि विषयास्त परित्यजन्ति ॥

१३

बालरगढा तपस्वी च, कीलवद्धश्च घोटकः ।

अन्तःपुरगता नारी, नित्यं ध्यायन्ति मैथुनम् ॥

१४

कामः क्रोधस्तथा लोभो, हर्षो मानो मदस्तथा ।

षड्गर्गमृत्सृजेदेव, तस्मिंस्त्यक्ते सुखी भवेत् ॥

१५

मात्रा स्वस्त्रा दुहित्रा वा, न विविक्तासनो भयेत् ।

चलवानिन्द्रियग्रामो, विद्वांसमपि कर्षति ॥

१६

यां चिन्तयामि सततं मयि सा विरक्ता ।

साप्यन्यमिच्छति जनं स जनोऽन्यसक्तः ॥

असत्कृते च परितुष्यति काचिदन्या ।

धिकं तां च तच्च मदनञ्च इमां च मां च ॥

१७

इष्टमहामुखमोक्षि को वा

मनोज्ञवाचिर्ध्वजितो नमस्तु ।

अथोभवि वीरस्य समोक्षि को वा

महां न मोहं जज्ञना-कर्मणि । ॥

१८

दीपय विक्रतेरवेष मनः संवदिषाम्यपि ।

तत्त्वमार्गे प्रतेहन्ति वर्णाकम्ते विजडाकुराः ॥

१९

कञ्जहान्त्वानि हन्वांश्चि कुम्भाकबान्ति न साहदम् ।

कुम्भाकान्त्वानि शम्पुश्चि कुम्भान्ति बलो नृबान् ॥

२०

विषय विषयान्वाञ्ज एवते महदन्तरम् ।

वपमुक्त विषं हन्ति विषयाः धरयादपि ॥

२१

पञ्चमातङ्गकुम्भाकान्--मीना हवाः पञ्चमिरेव पञ्च ।

एकः प्रमादी स कथं न हन्त्यते वा ध्वजते पञ्चमिरेव पञ्च ॥

(८३)

२२

प्राणिघातकवीराश्च, बहवः सन्ति भूतले ।
कन्दर्पघातको वीर, क्वचित्तिष्ठति वा न वा ॥

२३

न स्त्रीजित प्रमूढः स्याद्दाढरागवशीकृतः ।
पुत्रशोकादशरथो रामं, ^१जीव जायाजितोऽत्यजत् ॥

२४

तीर्थे तपसि लीनानामिन्द्रियाणां न विश्वसेत् ।
विश्वाभिन्नोऽपि सोत्करुण कण्ठे जग्राह मेनकाम् ॥

२५

प्रथमे जायते चिन्ता, द्वितीये द्रष्टुमिच्छति ।
तृतीये दीर्घनिश्वासाश्चतुर्थे भजते उग्ररम् ॥

२६

पञ्चमे दह्यते गात्र, षष्ठे भुङ्क्तं न रोचते ।
सप्तमे स्यान्महामूर्छा, उन्मत्तत्वमथाष्टमे ॥

२७

—यमे प्राणमण्डलो हृद्ये सुखतेऽनुभिः ।
 कैरीः समाकृतो जीवन्तु न पश्यति ॥

२८

द्वयः प्रमत्ता विकसललोका ।

लोके बहवः बहवो मनुजिभुक्तिः ॥
 तावन्तः कुलम्बः कुले विकसतः—
 माकोक्तिस्तुल्यं कलङ्कितो विधायि ॥

२९

स्मिन् विविताः मन्त्राः कस्मिन् विविताः इति ।
 स्मिन् विविताः सम्भूताः, कस्मिन् कस्मिन् विविताः ॥

३०

किं दुर्लभः उद्गुप्तः कोरे,
 धार्मिकार्थिर्धार्मिकः च ।

आगो हि जयन्ति विद्यात्मनोः,
 को दुर्लभस्तद्विद्वन्मनोः ॥

३१

वस्तु वास्तुवि कस्मिन् कस्मिन् पश्यन् हरीन् विद्या ।
 ताता हस्त्यर्धे मन्त्र न इतिमन्त्रं विद्या ॥

३२

न जातु कामं कामानामुपभोगेन शाम्यति ।
'हविषा' २ कृष्णवर्त्मैव, भूय एवाभिवर्धते ॥

३३

उपवासोऽवमौढ्यं, रसानां त्यजनं तथा ।
ज्ञानस्यासेवनं चैव, साम्बूलस्य च वर्जनम् ॥

३४

असेवेच्छानिरोधस्तु, ज्ञानस्य स्मरणां तथा ।
एते हि निर्जरोपाया, मदनस्य महारिपो ॥

३५

धन्यास्ते वदनीयास्ते, तैस्त्रैलोक्यं पवित्रितम् ।
यैरेष भुवनकेशी, काममल्लो विनिर्जित ॥

३६

मातरं स्वसुतां जामिं, रागान्धो नैव पश्यति ।
पशुवद्गते तत्र, रामाऽपि स्वसुताद्विषु ॥

३७

मदनोऽस्ति महाभ्याभिर्दुश्चिक्त्स्यः सदा बुधैः ।
ससारवर्धनोऽत्यर्थं, दुःखोत्पादनतत्परः ॥

४३

नासौ जयी जिता येन नक्रव्यालभृगाधिपा ।
जित तेनैव येनेह दान्तो मारस्त्रिलोकजित् ॥

४४

प्रज्ञा विनाशयत्यादौ प्रविष्टो हृदि मन्मथ ।
दक्षो गेह समायाति दीपं निर्वाण्य तस्कर ॥

४५

व्याकीर्ण केशर—करालमुखा मृगेन्द्रा,
नागाश्च भूरिमदराजिविराजमाना ।
मेधाविनश्च पुरुषा समरेषु शूरा,
स्त्रीसन्निधौ परमकापुरुषा भवन्ति ॥

स्त्रीगुण ।

१

प्रस्य भार्या शुचिर्दक्षा भर्तारमनुगामिनी ।
नित्यं मधुरवक्त्री च, सा रमा न रमा रमा ॥

८

पतिर्हि देवो नारीणां, पतिर्वन्धुः पतिर्गतिः ।
पत्युर्गति ममा नास्ति, दैवतं वा यथापतिः ॥

९

कार्येषु मन्त्री करणेषु दासी ।
भोज्येषु माता शयनेषु रम्भा ॥
धर्मानुकूला समये धरित्री ।
भार्या च पाद्गुण्यवतीह दुर्लभा ॥

१०

यत्र नास्ति दधिमंधनघोषो, यत्र नोक्तघुनराः शिशवश्च
यत्र नास्ति गुरुगौरवरमा तद्गृहाणि न गृहाणि भवन्ति

११

मनसि यच्चसि कार्ये जागरे स्वप्नमार्गे ।
यदि मम परिभाषो राघवादन्यपुंसि ॥
तदिह दह शरीरं मामकं पावयेद् ।
शुक्लपिङ्गलनाभो देव ! कोरेषु मानी ॥

१७

न भार्यान्ताडयेत् क्वापि, मातृवत् पालयेत् सदा ।
न त्यजेद् घोरकष्टेऽपि, यदि साध्वी पतिघता ॥

१८

यैशुन्यहिंसा-विद्वेष, मदाऽहंकारधूर्तता ।
नास्तिक्यसाहसस्तेय, दम्भान्साध्वी विवर्जयेत् ॥

१९

शाम्भतोयं धर्मपथ, सद्गिराचरितः सदा ।
यद्भार्याः परिरुन्ति, भर्तारो निर्वला अपि ॥

२०

अनुकूला विमलाङ्गी, कुलजा कुशलां सुशीलसपत्न्याम् ।
एतादृशीं सुभार्यां, पुरुष पुण्योदयाह्वयते ॥

२१

आसने भोजने दाने सम्माने प्रियभाषणे ।
दक्षया सर्वदा भाग्यं, भार्यया गृहमुख्यया ॥

२२

सतीनां पादरजसां, सद्यः पूता वसुन्धरा ।
पतिघतां नमस्कृत्य, मुच्यते पातकाक्षरः ॥

२६

नास्ति भार्यासमो बन्धुर्नास्ति भार्यासमा गतिः ।
नास्ति भार्यासमो लोके, सहायो धर्मसग्रहे ॥

३०

अर्द्धं भार्या मनुष्यस्य, भार्या श्रेष्ठतमः सखा ।
असहायस्य लोकेऽस्मिन्, लोकयात्रासहायिनी ॥

३१

कान्तारेष्वपि विश्रामो, जनस्य गृहिणी मता ।
यः सदार स विश्वास्यस्तस्माद्वारा, परा गति ॥

३२

सा क्षौमवसना कृष्टा, नित्यं व्रतपरायणा ।
जुहोति सा तदर्पि या-मन्त्रवत्कृतमङ्गला ॥

३३

पगुमन्धश्च कुम्भश्च, कुष्ठाङ्गश्च व्याधिपीडितः ।
आपत्सु च गतं नार्थं, न त्यजेत्सा महासती ॥

॥

सञ्जायः प्रविशितेषु मयन्त्येताः प्रियवदाः ।
 पितरो धर्मकार्येषु मयन्त्यार्थस्य मातरः ॥

॥२॥

उदतिं परि वाहयन्ती मालुङ्गीगारमुक् चरती ।
 तथापि सा सती स्तीक्ष्णं प्राद्यान्तेऽपि न हृन्वति ॥

स्त्री-स्वभाव-मिथ्या ।

१

जगुर्न साहस माया मूर्खत्वमविज्ञोमिथा ।
 चरतीति निर्दयत्वं च स्तीक्ष्णं रोषाः स्वभावजाः ॥

२

अहंपन्थि साधमन्वेन परवन्त्यन्त्यं सविज्ञमम् ।
 हृदये चिन्तयन्त्यन्त्यं प्रियः को नाम धोषिठासु ॥

३

स्तीक्ष्णं त्रिगुणं व्याहारो हज्या चापि जगुर्गुणा ।
 साहसः परगुणैश्च कामजाः प्रगुणा स्मृताः ॥

१ एकान्त में

२ दुःख में

३ सह ।

४

अन्तःक्रूराः सुवादिन्यः, अगाधहृदयाः स्त्रियः ।
अन्तर्विषा वहिः सौम्या, भक्ष्या विपकृता इव ॥

५

दर्शनात् असते चित्त, स्पर्शनात् असते धनम् ।
सभोगात् हरते वीर्यं, नारी प्रत्यक्षराक्षसी ॥

६

अन्तर्विषमया ह्येता, बहिःश्चैव मनोरमाः ।
गुञ्जाफलसमाकारा, योषितः केन निर्मिताः ॥

७

ताडिता अपि दण्डेन, शस्त्रैरपि विखण्डिता ।
न वश योषितो यान्ति, न दानैर्न च सस्तवै ॥

८

एताः स्वार्थपरा नार्यः, केवलं स्वमुखे रता ।
न तासां बलम कोऽपि सुतोऽपि स्वसुखं विना ॥

९

न दानेन न मानेन, नार्जवेन न सेवया ।
न शस्त्रेण न शास्त्रेण, सर्वथा विषमाः स्त्रियः ॥

१

न स्त्रीयामप्रियाः कम्पिचक्षिणो वापि न विद्यते ।
यद्यस्तु चमिवाश्चर्ये मार्यचमि न च नचम् ॥

११

पत्य स्त्री एक भोगीच्छा मिस्तुत्रीकस्य क भोगाय ।
क्षिप्तं नचमा नचमाहं नचमाचमा सुखी भवेत् ॥

१२

नचमधिकारैस्तन्य नचमीस्तन्य विवेहितैस्तन्यम् ।
रसवति सुरतेस्तन्य स्त्री नचुस्तन्य मित्रा कस्य ।

१३

स्त्रियो हि मूर्खं मित्रमस्य पुंसः ।
स्त्रियो हि मूर्खं न्यसमस्य पुंसः ॥
स्त्रियो हि मूर्खं नरकस्य पुंसः ।
स्त्रियो हि मूर्खं कच्छस्य पुंसः ॥

१४

समोदयन्ति मय्ययन्ति विदम्बयन्ति ।
निर्मल्ययन्ति समयन्ति विवाहयन्ति ॥
पुताः प्रविश्य सद्यः हृद्यं नराधो ।
किं नाम नामयचना न समाचरन्ति ॥

१५

भर्ता यद्यपि नीतिशास्त्रनिपुणो विद्वान्कुलीनो युवा ।
 दाता कर्णसमः प्रसिद्धविभवः शृङ्गारदीक्षागुरु ॥
 स्वप्राणाधिककल्पिता स्ववनिता स्नेहेन संलापिता ।
 त कान्तं प्रविहाय सैव युवती जारपतिं वाञ्छति ॥

१६

आःपाकं न करोषि पापिनि कथं पापी स्वदीयः पिता ।
 रण्डे जल्पसि किं तवैव जननी रण्डा स्वदीया स्वसा ॥
 निर्गच्छ त्वरितं गृहात् बहिरितो नेद स्वदीयं गृहम् ।
 हा हा ! नाथ ममाद्य देहि मरणां जारस्य भाग्योदय ॥

१७

नूनं हि ते कविवरं विपरीतबोधाः ।
 ये नित्यमाहुरबला इति कामिनीस्ताः ॥
 याभिर्विलोलतरतारक-दृष्टिपातैः ।
 शक्रादयोऽपि विजितास्त्वबलाः कथं ता ॥

१८

ललाटे कस्तूरीं तिलकमबला कज्जलरुचि ।
 दृशो कर्णद्वये विमलमणि-ताटङ्कयुगलम् ॥

गले मुद्रामाणां हृदयसममङ्गे च सततं ।
वरीकृतु विभक्तं वसति बहु बाह्योपकृतम् ॥

१३

रे रे वरह मा रोहीः, क क च ज्ञानवन्धनम् ।
कटाक्षवीरवादेन कटाक्षस्तु क्व कया ॥

१४

मत्तया किं न लक्ष्यन्ति किं न मद्यन्ति वात्सलाः ।
कवय किं न परवन्ति किं न कुर्वन्ति बोधिता ॥

१५

कुदंश च कुवृत्ति च कुमारी कुमरी तथा ।
कुदम्ब च कुभाउर्व च वरीयस्तु विचक्षणा ॥

१६

मत्ता यच्च गृहे नास्ति मार्या चाग्निचकारिणी ।
अशयं नच गम्भश्च नधारयन् तथा गृहम् ॥

१७

अमनुहा त्रिजा नद्याः संगुह्य महीपतिः ।
महाया गणिका नद्या निज्याश्च कुक्षिपति ॥

२४

न दुर्जनससर्ग, पत्या च विरहोऽटनम् ।
व्रममन्यगृहे वासो, नारीणां कूषणानि षट् ॥

२५

निर्भूमिर्विषकदली गतदरी व्याघ्री निरावहो महा ।
व्याधिर्मृत्युरकारणश्च जलना नष्टाभ्रवज्राशनिः ॥
बन्धुस्नेह-विघात-साहस-मृषावादादिसतापभू ।
प्रत्यक्षापि च राक्षसीति विरुद्धे ख्यातागमे त्यज्यताम् ॥

२६

चर्मास्थिमज्जात्रवसास्त्रमांस-

मेध्याद्यशुन्यस्थिरपुद्गलानाम् ॥

स्त्रीदेहपिंडाकृतिसंस्थितेषु ।

स्कन्धेषु किं पश्यसि रम्यमात्मन् ॥

२७

सद्यो बुद्धिहरा तुष्टी, मय प्रज्ञाकरी वचा ।

सद्यः शक्तिहरा नारी, सद्यः शक्तिकर पय ॥

२४

छनी मांसघण्टी कनक-कण्ठावितुपमिठी ।
 गुल रटप्यागारं तद्वि च कणाकेन तुलितम् ॥
 अवन्मूत्रादिषु कटिपरशिरात्परि जघन ।
 तुलुमिच्छ कर्ण कविजयविजयेर्गुरु कृतम् ॥

२५

मांस घृणायां दशमी गङ्गायां ।
 मृगक्षिपां चर्म कण्ड मृमात्याम् ॥
 शीघ्रां सुख्य च मृणां शिरश्च-
 भेदे गुण्या वैरकरा भवन्ति ॥

२६

अनुचितकपोरं कलकविरोधे बलीयसा स्पर्धा ।
 धमदात्रयविश्वसो मृत्तुङ्गराशि अचारि ॥

२७

अपकं तु चरे जी चाक्षिप्या सुखमविहकं ।
 स्त्रीणां च इदमे वार्ता न विद्वदि कदापि हि ॥

३२

लोकेषु निर्धनो दुःखी, अण्यग्रस्तस्ततोऽधिकम् ।
ताभ्या रोगयुतो दुःखी, तेभ्यो दुःखी कुभार्यक ॥

३३

यस्य भार्या विस्पाक्षी, परमन्दिरकाङ्क्षिणी ।
कुलक्षणा कुशीला च, दूरत परिवर्जयेत् ॥

३४

अत्यासक्ता विनाशाय, दूरस्था न फलप्रदा ।
सेव्यन्तां मध्यभावेन, राजा वह्निर्गुरु स्त्रिय ॥

३५

अग्निराप स्त्रियो मूर्खः, सर्पो राजकुलानि च ।
नित्य यत्नेन सेव्यानि, सद्यः प्राणहराणि षट् ॥

३६

विनीयते घृतं यद्वदग्ने ससर्गतस्तथा ।
नारीसंसर्गतः पुंसो, धैर्यं नश्यति सर्वथा ॥

३७

स्त्रियो हि निन्द्यतां लोके, स्त्रियः प्रीतिविनाशिकाः ।
पापबीजं कलेर्मूलं, धर्मस्य नाशिका स्त्रिय ॥

स्वभाव-वर्णनम् ।

१

य. स्वभावो हि यस्याहो, न नाय दुरतिक्रमः ।
 न्या यदि क्रियते राजा, तर्हि न नाभ्युपगमम् ॥

२

न धर्मज्ञास्य पटनीति फारणां,
 न चापि घेदाप्ययन दुर्गमन ।
 स्वभाप पृथाय तथातिरिच्यते,
 यथा प्रकृत्वा मधुर गयी पय ॥

३

क्राकः पश्याने रति न कुरते हसो न कृपोदके ।
 मूर्खं परिहृत्यगमे न रमते दासो न सिंहासने ॥
 कुस्त्री सज्जनमगमे न रमते नीच जन सेवते ।
 या यस्य प्रकृतिः स्वभावजनितः केनापि न त्यज्यते ॥

४

पिण्डे पिण्डे मतिभिश्चा, कुण्डे कुण्डे नच पयः ।
 जातौ जातौ नवाचारा, नवा वाणी मुखे मुखे ॥

१०

कारम्भ नात्र यदि पापनस्य,
 माणिसवरत्नं यदि चम्पुदेशे ।
 पृथैरपते प्रविष्ट मयीनां,
 तथापि काको न तु राजहंसः ॥

११

नैर्मल्यं यपुपलायानि यमणिः पद्माकरे जायते ।
 मन्द याद्वि मनोग्ना पद् गिर मौन च सपादय ॥
 धन्यस्त्रं यत्र राजहंसपदधीं प्राप्नोमि किं तैर्गुण-
 नास्तीति भागकर्मनिपुणा शक्तिः पय लभ्यते ॥

१२

नलिकागतमपि कुटिल, न भवति सरल शुनं पुच्छम् ।
 तद्वत्फलजनहृदय, घोषितमपि नैव याति माधुर्यम् ॥

१३

अस्ति यद्यपि सर्वत्र, नीर नीरजमण्डितम् ।
 रमते न मरावांस्य, मानस मानसं विना ॥

१४

भवत्येकस्थले जन्म, गन्धस्तेषां पृथक् पृथक् ।
 उत्पन्नस्य मृणालस्य, मत्स्यस्य कुमुदस्य च ॥

१८

किं ह्येतत् विनाशेन शीघ्रमेवान्न क्षरद्यम् ।
 इमं वा किं न चावन्ते ह्यसुमेधु सुयन्त्रिभु ॥

१९

न दुर्जनः दातुं दद्यात्सुपैति बहुधकारैरपि क्षिप्यमानः ।
 आसुहृदिष्ठं पयसा वृतेन न निम्बहृदो मधुरत्वमेति ॥

२०

मङ्गलैव विमिश्रन्ते शुद्धा एकत्वं वस्तुना ।
 हृन्त्यका श्लेष्मदा कर्मि कर्मिष्विहातरोगहृन् ॥

वीर-स्वभावाः ।

१

विरम्भेदेऽपि वीर्ये, वीर्यं वैव शुद्धति ।
 विरम्भेदेऽपि वीर्ये, वीर्यं वैव शुद्धति ॥

२

इती स्पृष्टतदुः स चाक्षय्यता किं ह्यस्तिमाद्योऽक्षय्यता
 वदन्ति विरयः किं वैवभावाः पयि ॥

दीपे प्रज्वलिते विनश्यति तम किं दीपमात्रं तमः ।
तेजो यस्य विराजते सघलवान् स्थूलेषु क प्रत्ययः ॥

३

यत्रास्ति लक्ष्मीर्विनयो न तत्र ।

अभ्यागतो यत्र न तत्र लक्ष्मीः ॥

उभौ च तौ यत्र न तत्र विद्या ।

नैकत्र सर्वो गुणमक्षिपातः ॥

४

कोदारेण विदारिता वसुमती पश्चात्स्वरारोहणम् ।

तत्पापिष्टकुलालपादहनन दडेन चक्रभ्रमः ॥

रज्ज्वा छेदन-ताप-ताडनमयो ह्येतद्विषोढ मया ।

कामिन्याः करटकणां बहुकृत ह्येतद्धि दुःख महत् ॥

५

स्थानमुत्सृज्य गच्छन्ति, सिंहाः सत्पुरुषा गजाः ।

तत्रैव निधनयान्ति, काकाः कापुरुषा मृगाः ॥

६

नाभिपेको न संस्कारः, सिंहस्य क्रियते मृगैः ।

विक्रमार्जितराज्यस्य, स्वयमेव मृगेन्द्रता ॥

७

आपदि मित्रपरीक्षा शूरपरीक्षा रथप्राप्तये भवति ।
विनये वेंदपरीक्षा शिवाः परीक्षा तु निर्भये पुति ॥

८

निन्दन्तु वीतिनिपुणा यदि वा लुचन्तु,
हृत्पत्नीः समाविष्टान् गच्छन्तु वा वयेद्वद् ।
अथैव वा सरस्वतस्तु पुगाञ्छरे वा
न्यान्वात्पयाः मरिचकान्ति पद् न वीराः ॥

९

चक्रान्ति गिरवाः काम पुगाञ्छपचनादृता ।
हृत्पत्नीः च चक्रान्ते वीराणां मित्राणां मयः ॥

१०

विदारयति वत्पत्नी वपसा च विराजते ।
वशा वीर्येण पुगाञ्छ वत्पत्नीर इति स्मृता ॥

गुणः ।

१

गुणां कुर्वन्ति दूतत्वं, दूरेऽपि चमतां सताम् ।
केतकीगन्धमाघ्राय, स्वयं गच्छन्ति पट्पदा ॥

२

यदि सन्ति गुणाः पुसा, विकसन्त्येव ते स्वयम् ।
न हि वस्तूरिकामोदः, शपथेन प्रतीयते ॥

३

गुणवज्जनसंसर्गाद्याति, स्वल्पोऽपि गौरवम् ।
पुष्पमालाप्रसङ्गेन, सूत्रं शिरसि धार्यते ॥

४

शरीरस्य गुणानाञ्च, दूरमत्यन्तमन्तरम् ।
शरीरं क्षणविध्वंसि, वरुणान्त-स्थायिनो गुणा ॥

५

गुणैर्गौरवमायाति, नोच्चैरासनमास्थितः ।
प्रासादशिखरस्थोऽपि, काकं किं गरुडायते ॥

गुणिनाऽपि हि सीदन्ति, गुणमाही न चरेत् ।
 सगुणः पूर्य-कुम्भोपि क्व पृथ विमज्जति ॥

गुणा सर्वत्र पूर्यन्ते विमृशतो निर्वर्णः ।
 बाधुदेव नमस्तस्मिन् बहुदेव न मानवा ॥

गुणानर्हन्ति जन्तूनां न चास्ति देवलो कश्चिद् ।
 स्वदिकं भावन भग्नं काङ्क्षितव्यमपि न गुह्यत ॥

नानुमी गुणिव वेति गुणी गुणिषु मत्सरी ।
 गुणी च गुह्यायी च विरक्तो सरको जना ॥

वै। प्रोक्ता गुण्या वस्तु निर्गुणोऽपि गुणी भवेत् ।
 इन्द्रोऽपि बाधुर्वा पाति कथं प्रक्यानिर्गुणो ॥

गुणी गुर्ह वेति न वेति निर्गुणो,
 यही यर्ह वेति च वेति निर्मला ।

मधोर्गुणा वेत्ति पिको न वायसः,

करी च मिहस्य बल न भूपकः ॥

१२

घातादपि ग्रहीतव्य, युक्रमुक्त मनीषिभिः ।
रघेरविषये किं न, प्रदीपस्य प्रकाशनम् ॥

१३

युक्त्रियुक्त्रमुपादेय, वचन बालकादपि ।
विदुषाऽपि सदा ग्राह्य, बृद्धादपि न दुर्वचः ॥

१४

अणुभ्यश्च बृहद्भ्यश्च, शास्त्रभ्य कुशलो नरः ।
सर्वत सारमादद्यात्, पुष्पेभ्य इव पट्पदः ॥

१५

शुणे स्थानच्युतस्याऽपि, जायते महिमा महान् ।
अपि भृष्ट तरो पुष्प, जनैः शिरसि धार्यते ॥

१६

विद्योत्तमा सदा ग्राह्या, नीचगापि महात्मभिः ।
अमेध्यपतित स्वर्णं, न त्यजन्ति यथा बुधाः ॥

१

गुणिनोऽपि हि सीदन्ति, गुणमाही न चेद्विद ।
सगुणा एव-कुम्भोपि ह्य एव निमज्जति ॥

२

गुणाः सर्वत्र पूज्यन्ते विदुर्बन्धो विरचका ।
१७ नमस्कृतिं बभ्रुवर्चं च मानवः ॥

३

गुणान्वेषन्ति जन्तूनां न चास्ति केचन कश्चिद् ।
स्वदिकं माननं मग्नं कश्चिरपाठवि न गृह्यते ॥

४

वागुशी गुणिनं वेत्ति गुणी गुणियु मण्डरी ।
गुणी च गुणरागी च विरक्तः सरसो जगः ॥

५

परा मोहा गुणा यस्य निर्गुनोऽपि गुणी भवेत् ।
इन्द्रोऽपि बभ्रुतां याति कथं प्रख्यापितैर्गुणैः ॥

११

गुणी गुण वेत्ति न वेत्ति निर्गुनो
गुणी वर्च वेत्ति न वेत्ति विरचका ।

१७

विराजः परिवृता लोके विरजाम् परीक्षया ।
 विरजा दुःखमेवरो य एव जगदुत्तमा ॥

सत्संगः ।

१

संसारकटुदृक्क हे जगते दशदुःखोपमे ॥
 सुमयविराजसाक्षादा संसृष्टिः सुखमेवमेव ॥

२

महाजनक संसर्ग, कस्य बोधविकारक ॥
 पश्यपश्यस्मिन्तं वारि, जगते शुद्धाकलमिदम् ॥

३

जन्मने शीतलं लोके, चन्दनादपि जन्ममा ॥
 जन्मजन्मदोर्मध्ये शीतला साधुसंगतिः ॥

४

साधूनां दर्शनं दुष्टं दीर्घपूर्वा हि साधवः ।
 व्यष्टेयं जगते दीर्घं सद्यः साधुसमागमा ॥

४

काचः काञ्चनसंसर्गा-द्धते भारकतीं धुतिम् ।
तथा सत्संनिधानेन, मूर्खो याति प्रवीणताम् ॥

५

यदि सत्संगनिरतो, भविष्यसि भविष्यसि ।
अथ दुर्जनसंसर्गे, पतिष्यसि पतिष्यसि ॥

७

जाड्य धियो हरति सिञ्चति वाचि सत्यं ।
मानोश्चरति दिशति पापमपाकरोति ॥
चेतः प्रसादयति दिष्टु तनोति कीर्ति ।
सत्संगतिः कथय किं न करोति पुंसाम् ॥

८

को लाभो ? गुणिसङ्गमः, किमसुखः ? प्राज्ञैतैरः संगतिः ।
का हानि ? समयभ्युतिर्निपुणता का ? धर्मवशे रति ॥
क शूरो ? विजितेन्द्रियः प्रियतमा काऽनुव्रता किं धन-
विद्या किं सुख ? मप्रवासगमनं, राज्य किमाशाफलम् ॥

३

यज्ञपात्रकगन्धेन विवन्धनश्चम्पदायते ।
 तया सज्जनसोऽन दुर्बलः सज्जनयते ॥

१

निम्मात्पा दृष्टं त्वं त्वं कीर्तनं सारं तथा ।
 पावनानि विवैद्यानि साधूनामिति दृष्टुम् ॥

११

युष्माकपूर्ववामेति सुसुरम्बुतायते ।
 चावर्त्तपरिचामाति विद्वज्जसमागमाद् ॥

१२

कान्तारयूमिदमीदृशिविवासापीडा

मात्रा पञ्चावनपरा जगदीशयेन ।
 पूजयिष्येति हि दृष्टम् । कदा रामायाम्
 सङ्गाः समापयन्ति तैविनी विद्वाम् ॥

१३

सर्वज्ञानसि संज्ञितक पयसो नामापि न दृश्यते ।
 मुद्राङ्गरवया उदेव बहिर्भीषणस्वितं रात्रते ॥

स्वात्मा सागरशुक्रिसपुटगतं, तज्जायते मौक्तिक ।
प्रायेणऽधममध्यमोत्तमगुण ससर्गतो जायते ॥

१४

सतोष साधुसङ्गश्च, विचारोऽथ शमस्तथा ।
एत एव भवाम्भोधा-बुपायास्तरणे नृणाम् ॥

१५

त्यज दुर्जनससर्गं भज साधुसमागमम् ।
कुरु पुण्यमहोरात्र, स्मर नित्यमनित्यताम् ॥

१६

पद्मनि राजहसाश्च, निर्ग्रन्थाश्च तपोधना ।
य देशमुपसर्पन्ति, तत्र देशे शिव भवेत् ॥

१७

मोक्षद्वारप्रतीहाराश्चत्वार परिकीर्तिताः ।
शमो विवेकः सन्तोषश्चतुर्थ साधुसङ्गम ॥

१८

कीटो भ्रमरयोगेन, भ्रमरो भवति ध्रुवम् ।
मानव शिवयोगेन, शिवो भवति निश्चितम् ॥

८
 'शस्त्रानि बोधे केने निविष्टानि कदाचन ।
 न प्रयानि प्ररोहन्ति यौने निष्प्राणवासिने ॥

९

शुभ्रविपलका निष्प्राणसिद्धः शरीरिणाम् ।
 विशदयति कर्मिक, निष्प्राणं कोटिजो मयान् ॥

१०

नष्टि मित्रो न कर्णं न मोक्षरमा न मिहंतः ।
 वधुपापय मेमाहुर्निष्प्राणस्य पदानि यद् ॥

११

ज्योति रोष ॥ तमस कसरी ।

न वदशब्दे न करी न मृमिषा ॥

नवीन कस्ये न च शत्रुघ्नतो ।

तमस निष्प्राणपरिपुः शरीरिणाम् ॥

१२

प्राञ्जलका (तमसपयहृतो जलो) ।

विनिवर्तिन न विजोषितुं वमः ॥

यथोक्तत्वेन जिननाथभाषित ।

निसर्गमिथ्यात्वतिरस्कृतस्तथा ॥

१३

दुर्धचन पराधीन, शरीरे कष्टकारकम् ।
शक्य शक्यतर तस्मात्, मिथ्यात्व शक्यमात्मनि ॥

१४

शत्रुभिर्निहित शस्त्रं, शरीरे जगति नृणाम् ।
यथा व्यथा करोत्येव, तथा मिथ्यात्वमात्मन ॥

१५

मिथ्यात्वशक्यमुन्मूल्य, स्वात्मान निर्मलीकुरु ।
यथाऽजस्र सुसिंदूररजसा भुवि दर्पण ॥

१६

स्वाध्यायेन गुरोर्भक्त्या, दीक्षया तपसा तथा ।
येन केनोद्यमेनैव, मिथ्यात्वशक्यमुद्धरेत् ॥

१७

मिथ्यात्वमविरतिश्च, कषाया दुःखदायिन ।
प्रमादा दुष्टयोगाश्च, पञ्चैते बन्धकारणम् ॥

६

अनुमन्ता विशसिता, निहन्ता क्रयविक्रयी ।
सस्कर्ता चोपहर्ता च, खादकश्चेति घातका ॥

७

यो न हि कुरुते पाप, सर्वभूतेषु कर्हिचित् ।
कर्मणा मनसा वाचा, स ज्ञानी कथ्यते बुधै ॥

८

इन्द्रियाणि पशून् कृत्वा, वेदीं कृत्वा तपोमयीम् ।
अहिंसा आहुतीर्दद्यादेष यज्ञः सनातन ॥

९

जले जन्तु स्थले जन्तुराकाशे जन्तुरेव च ।
जन्तुमात्माकुले लोके कथं मिष्टुरहिंसकः ॥

१०

सूक्ष्मा न प्रतिपीड्यन्ते, प्राणिनः स्थूलमूर्तयः ।
ये शक्यास्ते विवर्ज्यन्ते, का हिंसा सयमात्मनः ? ॥

११

दुःखोत्पत्तिर्मनःक्लेशः, तत्पर्यायस्य च क्षयः ।
यस्या स्यात् सा प्रयत्नेन, हिंसा हेया विपश्चिता ॥

१८

जरायुजाण्डजोद्भिज्जस्वेदजानि कदाचन ।
ये न हिंसन्ति भूतानि, शुद्धात्मानो ध्यापरा ॥

१९

अहिंसार्थाय भूताना, धर्मप्रवचन कृतम् ।
य. स्यादहिंसासयुक्तः, स धर्म इति निश्चयः ॥

२०

अहिंसा परमो धर्मस्तथाऽहिंसा परो दमः ।
अहिंसा परम दानमहिंसा परमं तप ॥

२१

अहिंसा परमो यज्ञस्तथाऽहिंसा पर फलम् ।
अहिंसा परम मित्रमहिंसा परम सुखम् ॥

२२

सर्वयज्ञेषु वा दान, सर्वतीर्थेषु वाऽऽप्नुतम् ।
सर्वदानफल वाऽपि, नैतत् तुल्यमहिंसया ॥

२३

अहिंसस्य तपोऽक्षय्यमहिंसो यजते सदा ।
अहिंस सर्वभूतानां, यथा माता यथा पिता ॥

१३

अहिंसा परमं ब्रह्ममहिंसा परमो ब्रह्मा ।
अहिंसा परमो ब्रह्मसुखाहिंसा परं पदम् ॥

१४

अहिंसा परमं आत्ममहिंसा परमं तपा ।
अहिंसा परमं ज्ञानमहिंसा परमं पदम् ॥

१५

अहिंसा परमो ब्रह्मसुखाहिंसा परं तपा ।
अहिंसा परमं ज्ञानमहिंसा परमं पदम् ॥

१६

अहिंसा परमो ब्रह्मो अहिंसैव परं तपा ।
अहिंसा परमं वाचमिन्द्रादुर्मुखाः सदा ॥

१७

अहिंसा परमं ब्रह्ममहिंसा परमो ब्रह्मा ।
अहिंसा परमो ब्रह्मा, अहिंसा परमं सुखम् ॥

१८

सर्वजनेषु ब्रह्म सर्वतीर्थेषु ब्रह्मसुखम् ।
सर्वदात्मनो वाचि तच्च सुखमहिंसया ॥

३०

एतत्फलमहिंसाया भूयश्च कुरुपुङ्गव । ।
न हि शक्ता गुणा वक्तुमपि वर्षशतैरपि ॥

३१

सर्ववेदाधिगमनं, सर्वतीर्थावगाहनम् ।
सर्वयज्ञफलं चैव, नैव तुल्यमहिंसया ॥

३२

नास्त्यहिंसापर पुण्य, नास्त्यहिंसापरं सुखम् ।
नास्त्यहिंसापर ज्ञान, नास्त्यहिंसापरो दमः ॥

३३

दीर्घमायु पर रूपमारोग्य श्लाघनीयता ।
अहिंसाया फल सर्वं किन्नन्यत् कामदैव सा ॥

३४

लक्ष्मी. पाणितले तस्य, स्वर्गस्तस्य गृहाङ्गणे ।
करुते यो जन सर्वजीवरक्षा सदाऽऽदरात् ॥

हिंसा ।

१

इमो दण्डगुह्यातिर्दानमभ्यसने तपः ।
सर्वमप्येवदण्ड हिंसा चेन्न परित्यजेत् ॥

२

कुर्वाद्दर्पसादनं तु ब्रह्मवदिति मज्जनम् ।
सागरेद्यापि कृत्स्नेन बभ्रवो नैव तुम्यति ॥

३

कमरीकृष्टवामूखं हित्वा जम जगद्धितम् ।
अहो ! हिंसाऽपि धर्माच्च जगदे मन्दबुद्धिभिः ॥

४

मसाहं च वा विद्या कुरीत्यन च वा धनम् ।
कपटेन च वा मैत्री तथा जमो न हिंसया ॥

५

ये मन्त्रमन्त्रम्यपन्न एकविधपन्नपुङ्गवे ।
त एव शास्त्रका च न ब्रह्मणे भक्तं हिता ॥

६

पद्गु-कुष्टि-कुणिग्नादि, दृष्ट्वा हिमाफल सुधी ।
निरागन्ममजन्तूनां, हिमां संकल्पतस्यजेत् ॥

७

शिला ममधिस्त्रुडाश्च, निमजन्ति जलान्तरे ।
हिमाश्रिताश्च ते तद्वत्, समाश्रयन्ति दुर्गतिम् ॥

८

यावन्ति पशुरोमाणि, पशुरात्रेषु भारत ।
तावद्वर्षमहस्त्राणि, पश्यन्ते नरके नरा ॥

९

स कमलवनमध्वैर्वासर भास्करास्ता-

दमृतमुग्धवक्त्रात् साधुवाद विवादात् ।

रगयगममजीर्णाब्जीवित कालकृदा-

दभिलपति वधाद् यः प्राणिनां धर्ममिच्छेत् ॥

दया ।

१

वरसिम्बाशुपर्णे वा मित्रे हेष्ये रिपौ नमः ।
 ज्ञानबहुविषयं हि दैव्या परिहृतिष्य ॥

२

सन्ध तीर्थं जमा तीर्थं तीर्थमिन्द्रिजनिग्रहः ।
 सर्वमूठदया तीर्थं सर्वदार्ढ्यसेव च ॥

३

ज्ञानितुष्टय तपो नास्ति संतोषस्तु न परम् ।
 नास्ति तृष्णाममो व्याधिर्न च चर्मो दवापरा ॥

४

न च विद्यासमो बन्धुर्न च व्याधिसमो रिपुः ।
 न चाप्यसमः स्नेही न च चर्मो दवापरा ॥

५

प्रत्यक्षाचरणा निस्पृहममृतचिसर्जकम् ।
 लब्धिं मङ्गलं योऽहं सुनिमित्तावर्तिमि ॥

६

धर्मो जीवदयातुल्यो, न कापि जगतीतले ।
तस्मात् सर्वप्रयत्नेन, कार्या जीवदयाऽङ्गिभिः ॥

७

लावण्यरहित रूप, विद्यया वर्जित वपु ।
जलत्यक्त सरो भाति, तथा धर्मो दयां विना ॥

८

दयाऽङ्गना सदा सेव्या, सर्वकामफलप्रदा ।
सेविताऽसौ करोत्याशु, मानसं करुणामयम् ॥

९

अहिंसालक्ष्णो धर्मोऽधर्मश्च प्राणिनां वध ।
तस्माद्धर्मार्थिभिलोकै, कर्तव्या प्राणिनां दया ॥

१०

दयाहीनं निष्फल स्यान्नास्ति धर्मस्तु तत्र हि ।
एते वेदा अवेदा स्युर्दया यत्र न विद्यते ॥

११

सर्वे वेदा न तत् कुर्यु, सर्वे यशाश्च भारत ।
सर्वे तीर्थाभिषेकाश्च, यत् कुर्यात् प्राणिनां दया ॥

मारोग्य विगतान्तर त्रिजगति श्लाघ्यत्वमल्पेतर ।
समाराम्बुनिधि करोति सुतर चेत् कृपाद्रान्तरम् ॥

१७

समारे मानुष्य, सार मानुष्ये च कौलीन्यम् ।
कौलीन्ये धर्मित्व, धर्मित्वे चापि सदयत्वम् ॥

यज्ञ ।

१

निहतस्य पशोर्यज्ञे स्वर्गप्राप्तिर्यदीप्यते ।
स्वपिता यजमानेन किं न तस्मिन्निहन्यते ? ॥

२

अश्व नैव गज नैव व्याघ्र नैव च नैव च ।
अजापुत्र बलि दद्याद् देवो दुर्बलघातक ॥

३

नाह स्वर्गफलोपभोगतृपितो नाभ्यर्थितस्त्व मया ।
संतुष्टस्तृणभक्षणेन सतत साधो ! न युक्तं तव ॥
स्वर्गे यान्ति यदि त्वया विनिहता यज्ञे ध्रुव प्राणिनो ।
यज्ञ किं न करोषि मातृपितृभि पुत्रैस्तथा बान्धवैः ॥

४

परिवारमङ्गलम्याहर्मः सुगसेववात् ।
 - पटुमन्त्रमांसमिहताहावाह दे वीर ! ते ॥
 - प्राधिचयस्य चेत्तत्र मनेत् स्वर्गापवर्गाक्षये ।
 ।ऽमलमर्मतया तदा परिचिन्तः कल्पयेति आशीमहे ॥

संख्य ।

१

लेन चार्पते पूष्णी मन्त्रेण तपते रश्मिः ।
 लेन वायव्यो वाग्निः सर्वं भस्मे प्रदिष्टितम् ॥

२

हव इन्द्राय पञ्च साधितं मन्त्रमूर्धितम् ।
 त्वः वरदिते वस्य कक्षिणाय कनोति किम् ॥

३

।आसावतम दिपतिवृक्षं तेवैः कुतारावन ।
 क्रैः वज्रवर्णं वज्राग्निमर्तं व्याघ्रोपगर्तंभवद् ॥
 यः सर्वजनं सद्युद्दिश्यतं शौचम्वर्तयौवनम् ।
 तेनैः वेदितव्यं प्रभाषमवन सद्य वचः पावनम् ॥

(१४३)

४

नानृतात्पापक किञ्चिन्न सत्यात्सुकृत परम् ।
विवेकाज्ञ परो चन्द्रुरिति वेदविदो विदु ॥

५

मत्य द्रूयाधिप्यं द्रूयाज्ञ द्रूयात्सत्यमप्रियम् ।
नासत्य च प्रिय द्रूयात् एष धर्म सनातन ॥

६

न पुत्रात्परमो लाभो, न भार्याया पर सुखम् ।
न धर्मात्परम मित्र, नानृतात्पातक परम् ॥

७

सत्यं जनविराधाय, असत्य जनरञ्जनम् ।
सुरा विक्रीयते स्थाने, दधि क्षीर गृहे गृहे ॥

८

सत्यमेव जयते नानृतम्, सत्येन पन्था विततो देवयान
येनाक्रमन्तृप्यो ह्यात्मकामा, यत्र तत्सत्यस्य परमं निधानम्

९

सत्य सत्सु सदा धर्म, सत्य धर्म सनातन ।
सत्यमेव नमस्तेत, सत्य हि परमा गति ॥

१

मन्त्रं मृदु मितं वाक्यं चीरो हितकरं वदेत् ।
आत्मोत्कर्षं तथा मित्रां परेषां परिचर्यते ॥

११

मत्समेव घृतं बन्धुं दया कीनेषु सर्वदा ।
कामलोपी करो बन्धुः स मातुः कथ्यते दुर्धरा ॥

१२

वाग्मि मन्त्रधर्मो धर्मो न सत्यान्निघते परम् ।
न हि नीलधरे किञ्चिद्-गुणान्निह विद्यते ॥

१३

मन्त्रेण पूयते मातुः धर्मः सत्त्वं वर्द्धते ।
तन्मातृसत्त्वं हि ब्रह्म सर्ववर्षेषु मादिमि ॥

१४

मन्त्रं ज्ञानीस्य सोपानं वाचचारस्य नीतिम् ।
न वाचमयम् किञ्चित्सत्याद्भ्यगमे कश्चित् ॥

१५

मन्त्रधर्मः समाधित्वं ब्रह्मं कुर्वते परम् ।
तद्वत् मन्त्रं धर्मं सत्यं वाणीदि सुमते ॥

(१४४)

१६

ऋषयश्चैव देवाश्च, सत्यमेव हि मेनिरे ।
सत्यवादी हि लोकेऽस्मिन्, पदं गच्छति चाक्षयम् ॥

१७

भूमि कीर्तिर्यशो लक्ष्मी, पुरुष प्रार्थयन्ति हि ।
सत्य समनुवर्तन्ते, सत्यमेव भजेत्ततः ॥

१८

ये वदन्तीह सत्यानि, प्राणत्यागेऽप्युपस्थिते ।
प्रमाणभूता भूताना, दुर्गाण्यति तरन्ति ते ॥

१९

न तत्त्ववचनं सत्यं, नातत्त्ववचनं मृषा ।
यद्भूतहितमत्यन्तं, तत्सत्यमिति कथ्यते ॥

२०

सत्यहीना वृथा पूजा, सत्यहीनो वृथा जपः ।
सत्यहीन तपो व्यर्थमूपरे वपनं यथा ॥

२१

नामस्यवादिनं सख्यं, न पुण्यं न यशो भुवि ।
दृश्यते नापि कल्याणं, कालकृदमिवाक्षतः ॥

२२

पथार्थक्यर्थं वक्ष्यते सर्वपापे सुखपरम् ।
तत्सर्वमिति विज्ञेयमसत्त्वं तद्विपर्ययम् ॥

२३

सत्येन रक्ष्यते धर्मो विद्याऽभ्यासेन रक्ष्यते ।
शुद्ध्या रक्ष्यते कथं कुर्वन् कृतेन रक्ष्यते ॥

२४

मित्रं पथं वक्ष्यते सुश्रुतमनुष्मते ।
तत्त्वमपि नो तत्त्वमपि चाहियं न वक्ष्यते ॥

२५

अग्निना सिध्यमानोऽपि बुद्धो बुद्धिं न चाप्नुयात् ।
तथा सत्यं विना धर्मः बुद्धिं नावाप्ति कर्हिचित् ॥

२६

सत्ये प्रतिष्ठिता वाक्या धर्मः सत्ये प्रतिष्ठिताः ।
सत्ये प्रतिष्ठितं धर्मं सर्वं सत्ये प्रतिष्ठितम् ॥

२७

नास्ति सत्त्वात् परो धर्मो वाप्नुयात् पापकं परम् ।
विद्वन्मित्रं तत्त्व धर्मकं तस्मात्सर्वं न कोपयेत् ॥

(१४७)

२८

तस्याऽग्निर्जलमणवः स्थलमग्निर्मित्र सुरा किंकरा ।
कान्तार नगर गिरिर्गृहमहिर्माक्ष्य मृगारिर्मृग ॥
पाताल विलमस्त्रमुत्पलदल व्याल शृगालो विषं ।
पीयूष विषम सम च वचन सत्याश्चित्त वक्त्रि य ॥

२९

चञ्चन्मस्तकमौलिरत्नविकटज्योतिश्छटाढम्बरै—
र्देवाः पल्लवयन्ति यच्चरणयो पीठे लुठन्तोऽप्यमी ॥
कुर्वन्ति ग्रहलोकपालखचरा यत्प्रातिहार्यं नृणाम् ।
शाश्वन्ति ज्वलनादयश्च नियत तत्सत्यवाच फलम् ॥

असत्य ।

१

कामाहोभान्नयास्क्रोधात् साक्षिवादान्तथैव च ।
मिथ्या वदति यत्पाप, तदसत्य प्रकीर्तितम् ॥

२

कन्या-गो-भूम्यलीकानि, न्यासापहरण तथा ।
कूटसाक्ष्य च पञ्चेति, स्थूलासत्यानि सत्यजेत् ॥

३

सर्वलोकविद्वन् यद् बह्विचसिष्ठवाचकम् ।
बह्विचस्य पुस्तकस्य स बह्वेन तदनुवन् ॥

४

बाह्यरहये रोहवात् सिद्धिर्वा, सिद्धिः शीघ्रक्रेपणात् ।
हृण्मसेववात् सिद्धिः, सा सिद्धिः कृत्स्नापवात् ॥

५

बहिष् पदवाहना वस्तुर्ध्वगच्छन् पारदारिकम् ।
हारपाञ्चज कीकञ्च सप्तासत्त्वस्य मन्दिरम् ॥

६

निगोष्पकञ्च त्रिविधं, तथा नरकवाप्तिषु ।
उत्पद्यन्ते भूयावाद्मसावेन शरीरिषु ॥

७

पारदारिक-वस्तुनामग्निं कश्चिन् प्रतिदिवा ।
अवन्धवादिना पुनः प्रणीकरो न विद्यते ॥

८

मानाहा बन्दि वा लोमान् क्रेपाहा बन्दि वा भवान् ।
वा न्वाधमन्धवा प्रते स वाति नरकं नरा ॥

६

धर्महानिरविश्वासो, देहार्थव्यसन तथा ।
असत्यभाषिणा निन्दा, दुर्गतिश्चोपजायते ॥

१०

असत्यवक्तुर्भुवि पक्षपातं, कुर्यान्न विद्वान् किल सङ्कटेऽपि
तेन ध्रुव हि वसुराजवत् स, इहापवाद नरकं परत्र ॥

११

भूकता मतिवैकल्य मूर्खता बोधविच्युति ।
बाधिर्यं मुखरोगित्वमसत्यादेव देहिनाम् ॥

१२

कुटुम्ब जीवित वित्त यद्यसत्येन वर्द्धते ।
तथापि युज्यते वक्तुं नासत्य शीलशालिभि ॥

अचौर्य ।

१

प्रच्छन्न वा प्रकाश वा, निशायामथवा दिवा ।
स्यात् परद्रव्यहरणं स्तेयं तत्प्रकीर्तितम् ॥

२

वर्षं राजा माहावी रोदम बहम् ।
मूर्खस्य मीनित्वं चीराद्याममृतं बहम् ॥

३

इमणिसुखम्यवाक्यानि हृत्वा कोमेन ममया ।
विधिवादि य रजानि वमहारेषु जायते ॥

४

चीर्यकर्मप्रसादकं धर्मयोरो द्विबोधना ।
हुत्वा हि वामं मासो पस्तक निम्नया परम् ॥

५

गुप्तिकारोदयं केचिच्छिरारक्ष्यं तथा परे ।
नासिक्यकर्मप्रसादकं केचिच्छिरारक्ष्यम् ॥

६

वमहारे राजहारे कीर्तिनाथं तथैव च ।
चीर्यकर्मप्रसादकं मायते हुत्वाकर्मप्रसादकम् ॥

७

अदत्तं दत्तं वच चीर्यकर्म तदेष हि ।
अदत्तं दत्तं वच चीर्यकर्म तदेष हि ॥

८

अन्ये ये ये नरा लोके, चौर्यकर्मप्रभावत ।
दुःख हि परमं प्राप्ता, कस्तांस्तान् कथयितु क्षमः ॥

९

वित्तमेव मत सूत्रे, प्राणा वाह्याः शरीरिणाम् ।
तस्यापहारमात्रेण, स्युस्ते प्रागेव घातिता ॥

१०

अनादानमदत्तस्यास्तेयव्रतमुदीरितम् ।
घ्राह्यप्राणा नृणामर्थो, हरता त हता हि ते ॥

११

परार्थग्रहणे येषां, नियम शुद्धचेतसाम् ।
अभ्यायान्ति श्रियस्तेषां, स्वयमेव स्वयवरा ॥

१२

यदा सर्वं परद्रव्यं, बहिर्वा यदि वा गृहे ।
अदत्त नैव गृह्णाति, ब्रह्म सपद्यते तदा ॥

१३

पतित विस्मृत नष्ट स्थित स्थापितमाहितम् ।
अदत्त नाददीत म्भ परकीय क्वचित्सुधी ॥

१४

नस्य परं यत्ते परविद्यामिपश्यदा ।
कथेति किं न किं तस्य कथयन्मिव सर्पिंशु ॥

१५

गुरोः कावचं वीता गुणिनोऽप्यत्र कश्चिदपि ।
वीत्संभवदोषेण यत्ततो निघ्नं गताः ॥

१६

विषयविरतिमूढं संवमोहमठाक्षम्
यमदक्षशमपुष्पं कावलीकाक्षकाक्षम् ।
विषुवद्वनकुन्तैः सेवितं यमोदृष्टं
दहति क्षुभिरपीद स्तेष्वहीन्यवसेष ॥

वीर्य ।

१

तथायं स्वामिनाश्चर्यं वीर्याश्च तथाऽनरम् ।
सुवीर्यं तु मिथ्याश्च गुर्वीर्यं तु वीर्यम् ॥

२

यस्मैवेकं कथं दुर्गं मार्गमाद्यस्य जायते ।
समुद्यतीत्यत्र दुर्गवर्जिणीय इते यथे ॥

३
अनिष्टः खेचरे घूक, स्वामिद्रोही नरेषु च ।
अनिष्टादप्यनिष्ट च, अदत्तमपलक्षणे ॥

४
अदत्तादानमाहात्म्यमहो वाचामगोचरम् ।
यदर्थमाददानानामनर्थोऽभ्येति सद्गनि ॥

५
दौर्भाग्यं प्रप्यतां दास्यमङ्गच्छेद दरिद्रताम् ।
अदत्तात्तफलं ज्ञात्वा स्थूलस्तेयं विवर्जयेत् ॥

६
यातनां विविधामश्रु, परत्र नरके गतिम् ।
दौर्भाग्यं च दरिद्रं लभते चौर्यतो नर ॥

७
कातराणां यथा धैर्यं, वन्ध्यानां सत्ततिर्यथा ।
न विश्वासस्तथा लोके, नृणामदत्तहारिणाम् ॥

(११४)

ग्रन्थचर्यम् ।

१

ग्रन्थचर्यं परं शीघ्रं ग्रन्थचर्यं वरम्भयः ।
न त्विषा ग्रन्थचर्येण भाग्यवास्तो दिवं गताः ॥

२

धम्मं वरुणमातुर्ध्वं कोट्टइवरमापनम् ।
अनुमादामहे ग्रन्थचर्यमेकान्तनिर्मलम् ॥

३

अमुद्वरखं बहुपुपायो नीः प्रकीर्तिता ।
ससमवरखं तद्वत् ग्रन्थचर्यं प्रकीर्तिष्यम् ॥

४

वीरोगं अमृतिसम्पन्नः सर्वदुःखविषयितः ।
ग्रन्थचारी भवैल्लोकं पाप्मना न विषयितः ॥

५

किं बहुत्रैव कोट्टइमिन् साधनम् ।

६

६

यथा गजपटे सर्वे, पादा अन्तर्भवन्ति हि ।
नैतस्मादधिक किञ्चिद्, ब्रह्मचर्याद्वि विद्यते ॥

७

सर्वसाधनसम्पन्ना ब्रह्मचर्यविवर्जिता ।
क्लेश हि मुनयो भेजुर्विद्वामोऽपि च कोटिश ॥

८

कर्मणा मनसा वाचा, सर्वावस्थासु सर्वदा ।
सर्वत्र मैथुनत्यागो, ब्रह्मचर्यं प्रचक्षते ॥

९

आजन्ममरणाद्यस्तु, ब्रह्मचारी भवेदिह ।
न तस्य किञ्चिदप्राप्यमिति विद्धि नराधिप ! ॥

१०

आयुस्तेजो बल धीर्यं, प्रज्ञा श्रीश्च महायशः ।
पुण्यञ्च प्रीतिमश्च च, हन्यतेऽब्रह्मचर्यया ॥

११

मरणां विन्दुपातेन जीवनं विन्दुधारणात् ।
तस्माद्यति प्रयत्नेन, कुरुते विन्दुधारणम् ॥

१९

६ स्थितो वेदे तावन्मृत्योर्भयं कुत्र ।
संरक्षयेद्विन्दुः मृत्युं नयति बोगविद् ।

१९

७ दृष्ट्वा तस्यादिशेषेण रक्षितारोग्यमिच्छति ।
वर्माभ्यङ्गममोक्षमामारोग्यं दृष्ट्वाप्ययम् ॥

१९

सुखं शब्दा सुखमवस्थं ताम्बूलं ज्ञानमञ्जनम् ।
दन्तकण्टं सुगन्धकं मण्यचर्चस्व सुखम् ॥

१९

महाचर्चमतिहायां वीर्यकामो नयन्नापि ।
सुरसं मातरो वाति ज्ञाने वाति परां गतिम् ॥

१९

धिराशुपः सुखं स्वाना दहन् दहनया वराः ।
नेत्रान्धो महावीर्यो मारेषु र्बह्वचर्चया ॥

१९

यन्मुष्माविजराग्यरी वीर्यं परमीयकम् ।
महाचर्चमदधयाः तस्मैव वदाम्यहम् ॥

१८

शान्तिं कान्तिं स्मृतिं ज्ञान-मारोग्यञ्चापि सन्ततिम् ।
य इच्छति महद्धर्मं, ब्रह्मचर्यं चरेदिह ॥

१९

ब्रह्मचर्यं परं ज्ञानं, ब्रह्मचर्यं परं बलम् ।
ब्रह्मचर्यमयो ह्यात्मा, ब्रह्मचर्येव तिष्ठति ॥

२०

पुष्पं दृष्ट्वा फलं दृष्ट्वा, दृष्ट्वा योषित्यौवनम् ।
त्रीणि रत्नानि दृष्ट्वैव, कस्य नोच्चलते मनः ? ॥

२१

पिता यस्य शुचिर्भूतो, माता यस्य पतिव्रता ।
ताभ्यां यः सुनुरुपशस्तस्य नोच्चलते मनः ॥

२२

अभिकुण्डसमा नारी, घृतकुम्भसमो नरः ।
जानुस्थिता परस्त्री चेत्कस्य नोच्चलते मनः ? ॥

२३

मनो धावति सर्वत्र, मदोन्मत्तगजेन्द्रवत् ।
ज्ञानाद्कुशे समुत्पन्ने, तस्य नोच्चलते मनः ॥

१३

महाचय मधेस्पृष्ट सर्वेषां मतकारिणो ।
महाचरैश्च येने तु, ज्ञानं सर्वं निर्विकल्पकम् ॥

२४

मैत्रेय वे न सुबन्धि महाचारी एतच्छब्दः ।
ते संसारमनुब्रूय पादं गच्छन्ति शीघ्रतया ॥

२५

वचमात्रुपतिर्विष्णुः, मैत्रेय वचंयद् वद ।
अमरान्तरिक्षस्थं ज्ञानं सम्पद्यते तदा ॥

२६

दिग्दीर्घानिक्कममावां कृत्वाधुमविश्वरिणौ ।
मधोबाह्ववत्सखागो ज्ञानाद्यदृशया मत्तम् ॥

२७

सत्तापः क्लेशा दारेषु, आगन्तापरधोविनाम् ।
अवपन्ति युद्धलाभां चतुर्थं तद्वत्प्रपद्यते ॥

२८

आत्मार्थं परिकल्प्य जगत् ज्ञानं समाचरेत् ।
चारी स सिद्धिर्वा न युवद्वाच्योदकम् ॥

३०

ज्ञानमुद्वर्तनाभ्यङ्ग, नखकेशादिसंक्रियाम् ।
गन्ध-माल्यं प्रदीपं च त्यजन्ति ब्रह्मचारिणः ॥

३१

ब्रह्मचर्यं ध्रुवं यजन्, परब्रह्मैककारणम् ।
देहशोभां तदर्थं हि, त्यज्यते ब्रह्मचारिभिः ॥

३२

यः स्वदारेषु सन्तुष्टः, परदारपराङ्मुखः ।
स गृही ब्रह्मचारित्वाद् यतिकल्पं प्रकल्पते ॥

३३

योनियन्त्रसमुत्पन्ना, सुसूक्ष्मा जन्तुराशयः ।
धीद्वेषमाना विपद्यन्ते यत्र तत्तमैथुनं त्यजेत् ॥

३४

रम्यमापातमात्रे यत् परिग्रामेऽति दाह्यम् ।
किंपाकफलसंकाशं तत् कः सेवेत मैथुनम् ॥

३५

कम्पस्वेदः श्रमो मूर्छा अभिर्गतानिर्वलक्षयः ॥
राजयक्ष्मादिरोगाश्च भवेयुर्मैथुनोत्थिताः ॥

५

स्मरदहनसुतीघ्नानन्तसन्तापविद्ध,
 भुयनमिति समस्त वीक्ष्य योगिप्रवीरा ।
 विगतविषयसङ्गा प्रत्यह मश्रयन्ते,
 प्रशमजलधितीर सयमारामरम्यम् ॥

६

परिमत्रफलवर्ष्णीं दु खटावानलालीम्,
 विषयजलधिवेला श्वभ्रसौधप्रतोलीम् ।
 मदनभुजगदष्टा मोहतन्द्रासवित्रीम्,
 परिहर परिणामैर्धैर्यमातङ्ग्य नारीम् ॥

७

यासां सीमन्तिनीनां कुरदकतिलकाशोकमाकन्दवृक्षा ,
 प्राप्योच्चैर्विक्रियन्ते ललितभुजलतालिकुनादीन्विलासान्
 तासां पूर्णेन्दुगौर मुखकमलमल वीक्ष्य लीलारसाढ्यम्
 को योगी यस्तदानीं कलयति कुशलो मानस निर्विकारम्

८

तावद्धत्ते प्रतिष्ठां परिहरति मनश्चापलं चैष तावत् ,
 तावत्सिद्धान्तसूत्र स्फुरति हृदि पर विश्वतत्त्वैकदीपम् ।

२

मसारमूत्रमाग्मभास्तेया हेतु परिग्रहः ।
तस्मादुपायक कुर्यान्त्पसत्त परिग्रहे ॥

३

असतोपमविश्वानमारम्भ दुःस्वकारणम् ।
मत्वा मूर्च्छाफल कुर्यात्, परिग्रहनिवन्त्रणम् ॥

४

करोति हे दंत्यसुत ! यावन्मात्र परिग्रहम् ।
तावन्मात्र स एवास्य, दुःख चेतसि यच्छति ॥

५

परिग्रहार्थमारम्भमसतोपाहितवन्ते ।
मसारवृद्धिस्तेनैव, गृहीत तदिदं व्रतम् ॥

६

परिग्रहमहश्वाद्धि, मज्जत्येव भवाबुधौ ।
महापोत इव प्राणी, त्यजेत् तस्मात् परिग्रहम् ॥

७

सर्वभावेषु मूर्च्छायास्स्याग स्यादपरिग्रहः ।
यदसत्स्वपि जायेत, मूर्च्छाया चित्तविषयव ॥

(१६५)

१३

एवं तावदह लभेय विभव रक्षेयमेव तत—
स्तद्वृद्धिं गमयेयमेवमनिश भुञ्जीय चैव पुन ।
द्रव्याशारसरुद्धमानस ! भृश नात्मानमुत्पश्यसि,
कुद्धयस्क्रूरकृतान्तदन्तपटलीयन्त्रान्तरालस्थितम् ॥

रात्रि भोजन निषेध ।

१

घोरान्धकार रुद्धाक्षैः, पतन्तो यत्र जन्तव ।
नैव भोजये निरीक्ष्यन्ते, तत्र भुञ्जीत को निशि ? ॥

२

मेघां पिपीलिका हन्ति, यूका कुर्याज्जलोदरम् ।
कुरुते मक्षिका वान्ति, कुष्ठरोगं च कोलिक ॥

३

कण्टक दारुखण्ड च, स्वरभङ्गाय जायते ।
इत्यादयो दृष्टदोषा, सर्वेषा निशि भोजने ॥

१०

उलूक काकमार्जार—गृध्रशंखरशूकराः ।
अहिवृश्चिकगोधाश्च, जायन्ते रात्रिभोजनात् ॥

११

हृन्नाभिपद्मसङ्कोच—श्रगढरोचिरपायत ।
अतो नक्त न भोक्तव्य, सूक्ष्मजीवादनादपि ॥

१२

हिंस्यन्ते प्राणिनः सूक्ष्मा, यन्नाशुच्यभिभक्ष्यते ।
तद्वात्रिभोजनं सतो, न कुर्वन्ति दयापराः ॥

१३

वासरे च रजन्या च, यः खादन्नेव तिष्ठति ।
शृङ्गपुच्छपरिभ्रष्ट, स्पष्टं स पशुरेव हि ॥

१४

स्वपरसमये गह्वरं, आद्यं श्वभ्रस्य गोपुरम् ।
मर्धज्ञैरपि यस्यैकं पापात्म्यं रात्रिभोजनम् ॥

१५

करोति विरतिं धन्यो, यः सदा निशिभोजनात् ।
मोऽधं पुरुषायुषस्य, स्यादवश्यमुपोषितः ॥

(१६६)

सामायिक ।

१

स्यार्त्तरौद्रध्यानस्य, स्यक्रसावधकर्मण ।
मुहूर्तं समता या ता, विदुः सामायिकव्रतम् ॥

२

समता सर्वभूतेषु, समयम् शुभभावना ।
आर्त्तरौद्रपरित्यागस्तद्धि सामायिक व्रतम् ॥

३

मुहूर्त्ताविधिसावध-व्यापारपरिवर्जनम् ।
आद्य शिष्टाव्रत सामायिक स्यात् समताजुषा ॥

४

सामायिक स्यात् त्रिविध, सम्यक्त्व च श्रुत तथा ।
धारित्र तृतीय तच्च, गृहिकमनगारिकम् ॥

५

रागादिध्वान्तविष्वसे, कृते सामायिकांशुना ।
स्वस्मिन् स्वरूप पश्यन्ति, योगिन परमात्मन ॥

तस्यैवाविचल सौख्य तस्यैव पदमव्ययम् ।
तस्यैव बन्धविश्लेष समत्व यस्य योगिन ॥

पौषध व्रत ।

१

चतुष्पद्यां चतुर्थादि—कुव्यापारनिषेधनम् ।
ब्रह्मचर्यं क्रियास्नाना—दित्याग पौषधव्रतम् ॥

२

चत्वारि सन्ति पर्वाणि, मासे तेषु विधीयते ।
उपवासः सदा यस्तत्, पौषधव्रतमीर्यते ॥

३

सर्वारम्भपरित्यागात्, पाक्षिकादिषु पर्वसु ।
विधेयः पौषधोऽजस्र—मिव सूर्यश्च नृपः ॥

४

चतुर्दश्यष्टमीराको—द्विष्टा—पर्वसु पौषधः ।
विधेयः सौधस्थेनेत्थ, पर्वाण्याराधयेद्गृही ॥

३

पुष्पाणि चारवस्त्राणि, गन्धमाल्यानुलेपनम् ।
उपवासे न शुध्यन्ति, दन्तधावनमज्जनम् ॥

४

कषायविषयाहार—स्यागो यत्र विधीयते ।
उपवासः स विज्ञेयः, शेष लङ्घनकं विदुः ॥

५

उपावृत्तस्य पापेभ्यो, यस्तु वासो गुणैः सह ।
उपवासः स विज्ञेयः, सर्वभोगविवर्जितः ॥

६

कर्मेन्धनं यदज्ञानात्, संचितं जन्मकानने ।
उपवासशिखी सर्वं, तद्गच्छीकुरुते क्षणात् ॥

अतिथि व्रत ।

१

हिरण्ये वा सुवर्णे वा, घने धान्ये तथैव च ।
अतिथिं वं विजानीयाद्यस्य क्षत्रेभ्यो न विद्यते ॥

२

गृदिष्याऽपि हि जम्बास्तं पुनर्यं वै वीपकमण्ड ।
हुप्याह पाकयन्त्येव यथा स शुक्लभीषिणः ॥

३

सर्वेष्वपि तपोयोगः प्रवृत्त्यः क्लृप्तार्थसु ।
अदृष्टो पञ्चदशो च निवर्तं वीपकं वतैव ॥

४

पोष चर्मैव बन्धे यत् वज्रवैव वीपकमण्ड ।
तच्चतुर्थो समाकृष्ट—माहमवीपकारिणम् ॥

उपवासः ।

१

सप्तमोगोपमोगकः सर्वविभक्तिमोचिभः ॥
चतुर्विंशत्यनन्त्या उपवासो जतो विवैः ॥

२

असह्यकृपावाप्तः, तान्मूलकः च जम्बास्तः ।
उपवासः प्रमुष्येत विद्यायावाह मैत्रुवम् ॥

८

कोविदो वाऽथवा मूर्खो, मित्रं वा यदि वा रिपुः ।
निदानं स्वर्गभोगानां—मशनावसरेऽतिथिः ॥

अतिथि-सत्कारः ।

१

सप्राप्त्या त्वतिथये, प्रदद्यादासनोदके ।
अन्नं चैव तथाशक्तिं, सत्कृत्यविधिं पूर्वकम् ॥

२

अद्वया चान्नदानेन, प्रियप्रश्नोत्तरेण च ।
गच्छतश्चानुयानेन, प्रीतिसुत्पादयेद् गृही ॥

३

अतिथिं पूजितो यस्य, गृहस्थस्य तु गच्छति ।
नान्यस्तस्मात्परो धर्म इति प्राहुर्मनीषिणः ॥

४

पात्रन्त्वतिथिमासाद्य, शीलाख्यं यो न पूजयेत् ।
स दत्त्वा दुष्कृतं तस्मै, पुण्यमादाय गच्छति ॥

१

समाजं बद्धवत्पुत्रः सपारम्भविश्रितम् ।
उत्पत्तयस्तमापुत्रमतिविदि विदि तात्पर्यम् ॥

२

तिविश्रितोऽस्यः सर्वे सद्यः केच महात्मना ।
अतिविदि त विदानीया-प्लेपमभ्यस्तं विदुः ॥

३

सदा वाचादिसंयते साधूनां दत्तपूर्वकम् ।
मुच्यते पञ्चदशविदि-संविमाणाविदि अतम् ॥

४

अतिविदिम्याऽऽत्मावास-वासः वाचादिवत्पुत्रः ।
वत्पुत्रान् तद्विदि-संविमाणाविदि मयेत् ॥

५

वर्मेकत्पुत्रः सारं हि दीपाद्वत्पुत्रः कर्तुर्विदाः ।
तत्पुत्रम्याऽऽत्मावास-वासः विदा पुत्रं न ज्ञाम्यते ॥

६

वत्पुत्रान् विदम्बाम्ना, साधूनां वरजायता ।
वत्पुत्रान् तत्पुत्रम्याऽऽत्मावास-वासः कर्मे सुन्दरम् ॥

६

क्रोधात्प्रीतिविनाश, मानाद्विनयोपघातमाप्नोति ।
शाठ्यात्प्रत्ययहानि, सर्वगुणविनाशनं लोभात् ॥

७

नित्य क्रोधात्तपो रक्षेच्छ्रिय रक्षेच्च मत्सरात् ।
विद्या मानापमानाभ्यामात्मानं च प्रमादत ॥

८

हन्तव्यं क्षमया क्रोधो, मानो मार्दवयोगत ।
माया चार्जवभावेन, लोभ सतोपपोषत ॥

९

क्षमया मृदुभावेन, ऋजुत्वेनाप्यनीहया ।
क्रोध मान तथा मायां, लोभ रुन्ध्याद् यथाक्रमम् ॥

१०

विषयोरगदष्टस्य, कपायविषमोहिन ।
सग्रमो हि महामश्रस्त्राता सर्वत्र देहिन ॥

११

कपायविजये सौख्यमिन्द्रियाणां च निग्रहे ।
जायते परमोत्कृष्ट—मात्मनो भवभेदियत् ॥

कथाय ।

१

पञ्च संवत्सराः मन्वावसानो मासश्चतुष्टयम् ।
 समस्तव्यवहारको वर्षं सम्पन्नमस्तानुवन्धकः ॥

२

क्यान्वकस्तुपो जीवो समरक्षितमानसः ।
 चतुर्गतिमवाप्नोषी मित्रगौरिष सीदति ॥

३

कथाविविधार्थानां, दक्षिणां वाञ्छि निर्बुधाः ।
 तेषां च विरमे सीक्यं ज्ञात्वाते परममनुष्ठयम् ॥

४

कामः श्लोकश्च कामश्च देहे विहन्ति तस्मिन् ।
 ज्ञानरक्षमपाहारि तस्याज्यागृह चायुज ॥

५

कथायाश्च चतुष्टयं परमेष्ठं विपद्याश्च विपदक्षया ।
 मोहश्च परम व्याधिमेवमुत्तुर्बिषयश्च ॥

४

क्रोधो नाशयते धैर्यं, क्रोधो नाशयते श्रुतम् ।
क्रोधो नाशयते सर्वं, नास्ति क्रोधसमो रिपुः ॥

५

यस्तु क्रोधं समुत्पन्न, प्रज्ञया प्रतिबोधते ।
तेजस्विनन्त विद्वांसो, मन्यते तत्त्वदर्शिनः ॥

६

अश्वारोहं यथा दुष्टो, वाजि- गर्ते निपातयेत् ।
एव क्रोधोऽपि नरके, नरमाशु निपातयेत् ॥

●

क्रुद्धः पापं नरः कुर्यात्क्रुद्धो हन्याद्गुरूनपि ।
क्रुद्ध- परुषया चाचा, श्रेयांस्यवमन्यते ॥

८

एतान्दोषान्प्रपश्यन्निर्जित- क्रोधो मनीषिभिः ।
इच्छन्नि- परम श्रेय, इह^१चामुत्र चोत्तमम् ॥

९

मातरं पितरं पुत्रं, भ्रातरं चा सुहृत्तमम् ।
दुष्टो नरो हन्ति- स्वामिनं वा सहोदरम् ॥

(१८१)

१५

मासोपवासनिरतोऽस्तु तनोतु सत्यम्,
ध्यान करोतु विदधातु बहिर्निवासम् ।
ब्रह्मवत धरतु भैष्यरतोऽस्तु नित्यम्,
रोप करोति यदि सर्वमनर्थक तत् ॥

१६

भ्रमगभगुमुखो विकारालरूपो,
रक्त्रक्षणो दशनपीडितदतवासा ।
त्रासगतोति मनुजो जननिश्चयेप,
क्रोधेन कपिततनुर्मुवि राक्षसो वा ॥

१७

अत्यन्त क्रोधसतप्ता, मृतास्ते सर्पमागता ।
अधापि तत्स्वभावेन, फूत्कारै भीषणा ननु ॥

१८

क्रोधान्धा पश्य निघ्नन्ति, पितर मातर गुरुम् ।
पुद्गद सोदर दागनात्मानमपि निर्घृणा ॥

१९

त, श्रान्त क्रुद्धो बुभुक्षितः ।
स्वधरायुक्तः, कामुकश्च न धर्मवित् ॥

१४

मासोपचासनिरतोऽस्तु तनोतु मत्स्यम्,
 ध्यान करोतु विदधानु यर्गिर्निषागम् ।
 ब्रह्मवत धरतु भस्मरतोऽस्तु निलम्,
 रोष करोति यदि मय्येवमनर्धकं ततः ॥

१५

भूमगमगुः सुखो विकारालरूपो,
 रक्ताक्षणो दशनपीडितदतवासा ।
 आसगतोति मनुजो जननिधयेष,
 क्रोधेन कपिततनुर्भुवि राक्षसो वा ॥

१७

अत्यन्त क्रोधसतप्ता, मृतास्ते सर्पमागता ।
 अधापि तत्स्वभावेन, फूत्कारैः भीषणा ननु ॥

१८

क्रोधान्धा पश्य निघ्नन्ति, पितर मातरं गुरुम् ।
 सुहृद सोदर दासानात्मानमपि तिष्ठन्ताः ॥

१९

मत्त. प्रमत्तश्चोन्मत्त, आन्तः क्रुद्धो बुभुक्षित ।
 लुब्धो भीरुस्वरायुक्, कामुकश्च न च ।

१०

श्लेष्मा परिहापकः सर्वस्वोद्देशकः श्लेष्मा ।
 वैराग्यसङ्गमः श्लेष्मा श्लेष्मा सुगतिदन्ता ॥

११

जी विनश्यति क्लेश तदा श्लेष्मेन कथयति ।
 गन्धो दृश्यमानो हस्तिनी क्षीमस्तिप्सवा ॥

१२

श्लेष्मो दिशस्तुम्भकमोचराज्यो देहविश्लो देहविनश्यतः
 यथास्तिष्ठाः क्लेशतो हि बद्धिः स एव बद्धिर्देहते यथास्ति ॥

१३

संघातं तदुच्यते विनश्यति विनश्य सौहार्दकल्यादयः—
 स्तुष्टेन कथयन्मध्यमवर्गं स्तुते विनश्यति कथयति ॥
 कीर्तिं क्लेशान्ति दुर्मति विनश्यति व्याप्यति दुर्बोधः ।
 इति यः क्लेशाणि स हस्तुमुच्यते रोषः सद्योपः कथयति ॥

१४

हस्त्येकविधेनैव तेषां वास्तुमासिकं कथाः ।
 श्लेष्मा पुनः कथयन्मध्यमं पूर्वोक्तवार्त्तिनं तदा ॥

१५

मासोपवासनिरतोऽस्तु तनोतु सत्यम्,
 ध्यान करोतु विदधातु बहिर्निवासम् ।
 ब्रह्मव्रत धरतु भैक्षयरतोऽस्तु नित्यम्,
 रोष करोति यदि सर्वमनर्थक तत् ॥

१६

भूभगभगुःमुखो विकरालरूपो,
 रक्त्रैचणो दशनपीडितदतवासा ।
 आसगतोति मनुजो जननिश्चयेषः,
 क्रोधेन कपिततनुर्भुवि राक्षसो वा ॥

१७

अत्यन्त क्रोधसतप्ता, मृतास्ते सर्पमागता ।
 अधापि तत्स्वभावेन, फूत्कारै भीषणा ननु ॥

१८

क्रोधान्धा पश्य निघ्नन्ति, पितर मातर गुरुम् ।
 सुहृद सोदर दागानात्मानमपि निर्घृणाः ॥

१९

मत्त प्रमत्तश्चोन्मत्त, श्रान्तः क्रुद्धो बुभुक्षितः ।
 लुब्धो भीरुस्त्थिरायुक्त्तः, कामुकश्च न धर्मवित् ॥

क्लेश ।

१

स्तोकोऽप्यग्निर्दहत्येव, काष्ठादिप्रभृत घनम् ।
क्लेशक्लेशोऽयं तद्वत्, वृद्धितस्तनुदाहकः ॥

२

आत्मानं तापयेन्नित्यं, तापयेच्च परानपि ।
उभयोर्दुःखकृत्क्लेशो, यथोष्णा रेणुका क्षितौ ॥

क्षमा ।

१

क्षमां शस्त्रं करे यस्य, दुर्जनं किं करिष्यति ।
अतृणे पतितो वह्निः, स्वयमेवोपशाम्यति ॥

२

क्षमा बलमशक्नानां, शक्नानां भूषणा क्षमा ।
क्षमा वशीकृतिर्लोके, क्षमया किञ्च साध्यते ॥

६

ददतु ददतु गालीर्गालिमन्तो भवन्तो,
 वयमिह तदभावाद्गालिदानऽसमेर्था ।
 जगति विदितमेतद्दीयते विद्यमान,
 न तु शशकविषाणां कोऽपि कस्मै ददाति ॥

१०

मेतार्यश्च सुकोशलो गजमुनिश्छिन्नत्वचः स्रग्धक ।
 शिष्या स्रग्धकचण्डरुद्रकृतिनो चन्द्रावतसो नृप ॥
 चन्द्राब्धिर्दमदन्तकूरगडुकौ गाढप्रहारी मुनि—
 रघङ्कारि मृगावतिप्रभृतयस्त्रीर्णा क्षमानौकया ॥

११

बाह्ये चाध्यात्मिके चैव दु खे चोत्पादिते क्वचित् ।
 न कुप्यति न वा हन्ति सा क्षमा परिकीर्तिता ॥

१२

शम एव पर तीर्थं, शम एव पर तप ।
 शम एव पर ज्ञान, शमो योग परस्तथा ॥

१३

ज्ञान्तिरेव महादानं, ज्ञान्तिरेव महातपः ।
 ज्ञान्तिरेव महाज्ञानं, ज्ञान्तिरेव महादम ॥

१४

पुनर्वाच कर्तव्यं कर्म समप्राप्तिमि सञ्चये ।।
 प्रादुर्भवति सप्तार्चिर्मन्त्रिणाञ्चन्द्रमादपि ॥

१५

जमका कीचते कर्म द्वावद पूर्वसञ्चिण्ड ।
 चित्तं च जायते सुखं सिद्धेयमवधमिदम् ॥

१६

आहुतोऽहं हतो मैत्र हतो वा न विवाहृता ।
 मारितो न हतो कर्मो महीचोऽन्येन वन्तुता ॥

१७

धिराम्बस्तेन किं तेन समेवास्तेन वा कवद ।
 स्वर्चीमवति वल्क्यर्धे सप्तुत्पत्ते शरीरिवाय ॥

अभिमान ।

१

वर मातु परिमाणो मा मावपरिचरद्वयम् ।
 पशुपतु वशिष्ठा पीडा मागर्कतो पदे पदे ॥

२

अगाधजलसंचारी, न गर्वं याति रोहितम् ।
अगुणोदकमात्रेण, शफरी फर्फरायते ॥

३

खद्योतो द्योतते तावद्यावन्नोदयते शशी ।
उदिते तु सहस्राक्षौ, न खद्योतो न चन्द्रमा ॥

४

विषभारसहस्त्रेण, गर्वं नायाति वासुकिः ।
वृश्चिको बिन्दुमात्रेण, ऊर्ध्वं वहति कण्टकम् ॥

५

दिव्य आन्नरस पीत्वा, गर्वं नो याति कोकिलः ।
पीत्वा कर्दमपानीय, मेको टरटरायते ॥

६

गङ्गादीनां सकलसरिता प्राप्य तोयं समुद्रम् ।
किञ्चिद्भूवीं न भवति पुनर्दिव्यरत्नाकरोऽपि ॥
एको मेकः परममुदितः प्राप्य गोप्पादनीरम् ।
को मे को मे रयति बहुधा स्पर्धया विश्वमुच्चैः ॥

१२

अल्पतोयश्चलतकुम्भो, ह्यल्पदुग्धाश्च धेनवः ।
अल्पविद्यो महागर्वी कुरूपी बहुचेष्टितः ॥

१३

अत्यहकारयोगेन, ते भवन्ति खरा नरा ।
अद्यापि तत्स्वभावेन, हु हु कुर्यन्ति सर्वदा ॥

१४

अरण्यज तरो पुष्प, समुद्राम्भश्च शीतलम् ।
स्नावय वशिना तद्वन्मानिमान निरर्धकम् ॥

१५

मा तात ! साहस कार्षीर्विभवैर्गर्धमागतः ।
स्वगान्नाययपि भाराय, भवन्ति हि विपर्यये ॥

१६

विनयधुतशीलानां, त्रिवर्गस्य च घातकः ।
विवेकलोचन लुम्पन्, मानोऽन्धक्करणो नृणाम् ॥

१७

अहङ्कारो हि लोकानां, नाशाय न क्षु वृद्धये ।
अथा विनाशकाले स्यात्, प्रदीपस्य शिखोज्ज्वला ॥

२

असूतस्य जननी, परशु. जीलगाग्नि ।
जन्मभूमिरविद्यानां, माया दुर्गतिकारणम् ॥

३

दौर्भाग्यजननी माया, माया दुर्गतिदायिनी ।
नृणां स्त्रीत्वप्रदा माया, ज्ञानिभिस्त्यज्यते तत ॥

४

कौटिल्यपटव पापा मायया बकवृत्तय ।
भुवन वञ्चयमाना, वञ्चयन्ते स्वमेव हि ॥

५

दग्धेन व्रतमास्थाय, यो वान्छति पर पदम् ।
लोहनाव समाख्य, सोऽब्धे पारं यियामति ॥

६

प्राक् पादयोः पतति खादति पृष्ठमांस ।
कर्णे कल किमपि रौति शनैर्विचित्रम् ॥
छिद्र निरूप्य महसा प्रविशत्यशकः ।
सर्वं खलस्य चरित् । मशक करोति ॥

(१६५)

दम्भ ।

१

जटाभारविनिर्युक्ता, दासिका क्षेपधारिण ।
भ्रमन्ति ज्ञानिवह्नौके, आमयन्ति जनानपि ॥

२

मृद्गसोषूलनादेव, मुक्ता स्युर्यदि मानवा ।
मृद्गसवासी नित्यम्वा, स किं मुक्तो भविष्यति ॥

३

वृणपर्योदकाहाराः सततं वनवासिन ।
जम्बुकाखुमूगाद्याश्च, तापसास्ते भवन्ति किम् ॥

४

आजन्ममरणान्तं च गङ्गादितदिनीस्थिता ।
मण्डूका मत्स्यप्रमुखा योगिनस्ते भवन्ति किम् ॥

५

पारावता शिक्षाहाराः, कदाचिदपि चातका ।
न पिबति महीतोयः घटिनस्ते भवन्ति किम् ॥

(६८७)

लोभ ।

१

लोभमूलानि पापानि, रममूलानि व्याधय ।
स्नेहमूलानि दुःखानि, त्रीणि त्यक्त्वा सुखी भव ॥

२

गुरवो यत्र पूज्यते, वित्तं यत्र नयार्जित ।
अदन्तकलहो यत्र, तत्र शक्र ! वसाम्यहम् ॥

३

द्यूतपोषी निजद्वेषी, धातुर्वादी सदा लस ।
आयव्ययमनालोची तत्र तिष्ठाम्यहं हरे ॥

४

अति लोभो न कर्तव्यो, लोभो नैव च नैव च ।
अति लोभाभिभूतात्मा, सागर सागर गत ॥

५

जनक सर्वदोषाणां, गुणग्रसनराक्षस ।
कंदो व्यसनवल्लीना, लोभ सर्वार्थबाधक ॥

११

एकं दृष्ट्वा शत दृष्ट्वा, दृष्ट्वा पञ्चशतान्यपि ।
अतिलोभो न कर्तव्यश्चक्र भ्रमति मस्तके ॥

१२

लोभमूलानि पापानि, लाभालोभो विवर्धते ।
त्रिमाषघटित कार्यं, त्रिकोट्यापि न पूर्यते ॥

१३

लोभश्चेदगुणेन किं पिशुनता यद्यस्ति किं पातकै ।
सत्यचेतपसा च किं शुचिमनो यद्यस्ति तीर्थेन किम् ॥
मौजन्य यदि किं गुणं सुमहिमा यद्यस्ति किं मण्डनै ।
सद्विद्या यदि किं धनैरपयशो यद्यस्ति किं मृत्युना ॥

१४

शेते नित्य शटितपटके मचके भग्नपादे ।
भुङ्क्ते स्तोक तदपि कुथित जीर्णमन्न क्षुधार्त ॥
धत्ते शीर्णं मलमलिनतर वस्त्रखण्ड च कल्या-
मेव लोभी द्रविणमधिक प्रत्यह सचिनोति ॥

१५

वस्त्राणि सीव्यति तनोति विचित्रचित्र,
मृत्काष्ठलोहकनकादिविधि चिनोति ।

२१

वर्धस्व जीव जय नन्द विभो चिर त्व—

मित्यादिष्वाटुवचनानि विभाषमाणः ।

दीनाननो मलिननिदितरूपधारी,

लोभाकुलो वितनुते सधनस्य सेवाम् ॥

२२

यद्दुर्गामदवीमदन्ति विकट क्रामन्ति देशान्तर ।

गाहन्ते गहनसमुद्रमतनुक्लेशा कृषिं कुर्वते ॥

सेवन्ते कृपणा पतिं गजघटासघट्टदुस्सञ्चर ।

सर्पन्ति प्रधान धनान्धितधियस्त्रहोमविस्फूर्जितम् ॥

२३

दिनयामिन्यौ साय प्रातः, शिशिरवसन्तौ पुनरायात ।

कात्तः क्रीडति गच्छत्यायुः, तदपि न मुञ्चत्याशावायुः ॥

२४

आशा हि लोकान् बध्नाति, कर्मणा बहुचिन्तया ।

आयुः क्षयं न जानासि, तस्माज्जागृत जागृत ॥

२५

भूशय्या भैक्षमशन, जीर्णं वासो वन गृहम् ।

तथाऽपि नि स्पृहस्याहो, चक्रिणोऽप्यधिक सुखम् ॥

(२०३)

३२

प्राप्योपशान्तमोहत्व, क्रोधादिविजये सति ।
लोभांशमात्रदोषेण, पतन्ति यतयोऽपि हि ॥

३३

सर्पोऽनिष्टोऽथवा लोभो, द्वयोर्लोभस्त्रनिष्टकः ।
दशेच्च मर्दितः सर्पो, लोभो दशति सर्वदा ॥

३४

न सहस्राङ्गवेत्तुष्टिर्न, लक्षान्न च कोटिभिः ।
न राज्यान्न च देवस्त्रास्त्रेन्द्रत्वादपि देहिनाम् ॥

३५

आकांक्षितानि जन्तूनां, सपद्यन्ते यथा यथा ।
तथा तथा विशेषास्तौ, मनो भवति दुःखितम् ॥

३६

इच्छति शती सहस्र, सहस्री लक्षमीहते ।
लक्षाधिपस्ततो राज्य, राज्याच्च स्वर्गमीहते ॥

६

उत्खात निधिशङ्कया क्षितितल ध्याता गिरेर्धातवो ।
 निस्तीर्णं सरितां पतिर्नृपतयो यत्नेन सन्तोषिता ॥
 मन्त्राराधनतत्परेण मनसा नीता श्मशाने निशाः ।
 प्राप्त काण्वराटकोऽपि न मया तृप्णेऽधुना मुञ्च माम् ॥

७

अन्त देशमनेकदुर्गविषम प्राप्त न किञ्चित्फल ।
 त्यक्त्वा जातिकुलाभिमानमुचित सेवा कृता निष्फला ॥
 मुक्त मानविवर्जित परगृहेष्वाशङ्कया कारुवत् ।
 तृप्णे ! जृम्भसि पापकर्मनिरते ! नाद्यापि संतुष्यसि ॥

८

नि स्वो वष्टिशत शती दशशतं लक्ष सहस्राधिपो ।
 क्षणेश क्षितिराजता क्षितिपतिश्चक्रेशता वाञ्छति ॥
 चक्रेश सुरराजतां सुरपतिर्ब्रह्मास्पदं वाञ्छति ।
 धृष्टा विष्णुपद हरि शिवपद तृप्णाऽवधि को गतः ॥

९

‘बद्धो हि को ? यो विषयानुरागी,
 को वा विमुक्तो ? विषये विरक्त ।

१४

बलिभिर्मुखमाक्रान्त, पलितैरङ्कित शिर ।
गात्राणि शिथिलायन्ते, तृष्णैका तरुणायते ॥

१५

ज्युता दन्ता सिता केशा, इह्निरोध. पदे पदे ।
प्रातसज्जमिम देह, तृष्णा साध्वी न मुञ्चति ॥

१६

न जातु काम कामानामुपभोगेन शाम्यति ।
हविषा कृष्णवर्मेव भूय एवामिवर्द्धते ॥

१७

धनेषु जीवितन्येषु स्त्रीषु भोजनवृत्तिषु ।
अतृप्ता मानवा सर्वे याता यास्यन्ति यान्ति च ॥

१८

यावती यावती जन्तोरिच्छोदेति यथा यथा ।
तावती त्रावती दुःखवीजमुष्टि प्ररोहति ॥

१९

हते भीष्मे हते द्रोणे, कर्णे च त्रिदिव गते ।
आशा बलवती राजन् !, शत्रयो जेष्यति पाण्डवान् ॥

२५

आशादासस्तु-यो जातो, दासस्त्रिभुवनस्य सः ।
आशा दासीकृता येन, तस्य दास्ये जगत्त्रयी ॥

२६

को वा वित्त समादाय, परलोक गतः पुमान् ।
येन तृष्णाग्निसतप्त, कर्म बध्नाति दास्यम् ॥

२७

भुक्त्वाऽप्यनतशो भोगान्, देवल्लोके यथेप्सितान् ।
यो हि तृप्तिं न सप्राप्त, स किं प्राप्स्यति साम्प्रतम् ? ॥

२८

तृष्णाऽन्धा नैव पश्यन्ति, हित वा यदि वाऽहितम् ।
सतोषाञ्जनमासाद्य, पश्यन्ति सुधियो जनाः ॥

२९

आशैव मदिराऽज्ञाणामाशैव विषमञ्जरी ।
आशामूलानि दुःखानि, प्रभवन्तीह देहिनाम् ॥

३०

आशामपि न सर्पन्तीं यः क्षणं रक्षितुं क्षमः ।
तस्यापवर्गसिद्धयर्थं वृथा मन्ये परिश्रमम् ॥

३

अक्रिञ्चतोऽप्यसौ जन्तु, साम्राज्यसुखमश्नुते ।
 आधिन्याधिविनिर्मुक्त, सन्तुष्टं यस्य मानसम् ॥

४

अन्तो नास्ति पिपासाया, सतोप परम सुखम् ।
 तस्मात्सन्तोपमेवेह, पर पश्यन्ति पण्डिताः ॥

५

न योजनशत दूर, बाध्यमानस्य तृष्णया ।
 सन्तुष्टस्य करप्राप्तेऽप्यर्थे भवति नादरः ॥

६

वृत्त्यर्थं नाति चेष्टेत, सा हि धात्रैव निर्मिता ।
 गर्भादुत्पतिते जन्तौ, मातु प्रस्रवत स्तनौ ॥

७

सतोष परमास्थाय, सुखार्थी सयतो भवेत् ।
 सन्तोपमूल हि सुख, दुःखमूल विपर्ययः ॥

८

सन्तोपैश्वर्यसुखिना, दूरे दुर्गतिभूमयः ।
 मीमांसापाशबद्धानामवमाना पदे पदे ॥

(२२३)

१३

तृणं ब्रह्मविदं स्वर्गस्तृणं शूरस्य जीवनम् ।
जिताक्षस्य तृणं नारी, निस्पृहस्य तृणं जगत् ॥

१४

उदारस्य तृणं वित्तं, शूरस्य मरणं तृणम् ।
विरक्तस्य तृणं भार्या, निस्पृहस्य तृणं जगत् ॥

१५

आशेव राक्षसी पुतामाशेव विषमञ्जरी ।
आशेव जीर्णमदिरा, नराशयं परमं सुखम् ॥

१६

पितृ-पूर्वाजिता भूमिर्द्विद्रापि सुखावहा ।
अपि स्वर्णमयी लङ्का, न मे लक्ष्मण ! रोचते ॥

१७

सौमित्रिर्वन्दति प्रीतिपणाय लङ्का,
देहि त्वं भुवनपते विनैयं कोशम् ।
एतस्मिन्-वधुपतिराह वाक्यमेतत्,
विक्रीते करिणि किमहं कुशे विवादः ॥

(२१५)

राग-द्वेष ।

१

इच्छा मूर्च्छा काम , स्नेहो गार्ध्वं ममत्वमभिनन्द ।
अभिलाष इत्यनेकानि, रागपर्यायवचनानि ॥

२

दृष्टिरागो महामोहो, दृष्टिरागो महाभवः ।
दृष्टिरागो महामारो, दृष्टिरागो महाज्वरः ॥

३

रागान्धो हि जनः सर्वो न पश्यति हिताहितम् ।
रागं तस्मान्न कुर्वीत यदीच्छेदात्मनो हितम् ॥

४

स्वस्वकर्मकृतावेशा , स्वस्वकर्मभुजो नरा ।
न रागं नापि च द्वेष, मध्यस्थस्तेषु गच्छति ॥

५

रे रे चित्त कथं भ्रात , प्रधावसि पिशाचवत् ।
अभिघ्न पश्य चात्मानं, रागत्यागात्सुखी भव ॥

जीव स्वरूप ।

१

ज्ञानदर्शनसपन्न आत्मा चैको ध्रुवो मम ।
शेषा भावाश्च मे बाह्याः, सर्वे सयोगलक्षणाः ॥

२

अद्वेद्योऽयमभेद्योऽयमविकारी म उच्यते ।
नित्य सततग स्थाणुरचलोऽयं सनातनः ॥

३

केवल केवलज्ञान, प्राप्नुवन्ति स्ववीर्यतः ।
स्ववीर्यैव गच्छन्ति, जिनेन्द्रा परम पदम् ॥

४

समस्तलोकाकाशेऽपि, नानारूपैः स्वकर्मतः ।
बालाग्रमिव तज्जास्ति, यच्च स्पृष्ट शरीरिभिः ॥

५

नैन छिन्दन्ति शस्त्राणि, नैन दहति पावकः ।
न चैन क्लेदयन्त्यापो, न शोषयति मासुतः ॥

१२

नरकेषु देवयोनिषु तिर्यग्योनिषु च मनुजयोनिषु च ।
पर्यटति घटीयन्त्रवदात्मा विभ्रन्शरीराणि ॥

१३

विभवश्च शरीरं च, बहिरात्मा निगद्यते ।
तदधिष्ठायको जीवस्त्वन्तरात्मा सकर्मकः ॥

१४

यो न साधयते धर्मं, कामक्रोधौ तदाश्रयौ ।
महामोहविमूढेन, तेनात्मा वचितो ध्रुवम् ॥

१५

स्वहितं तु भवेज्ज्ञानं, चारित्र्यं दर्शनं तथा ।
तपः सरण्यं चैव, सर्वे विमिश्रस्तदुच्यते ॥

१६

तैलक्षये यथा दीपो, निर्वाणमधिगच्छति ।
कर्मक्षयात् तथा जन्तुः, शरीरास्त्राशमृच्छति ॥

१७

ससारी कर्मसम्वन्धान्नटवत् परिभ्राम्यति ।
अनन्तकालपर्यन्तं, जीवः संसारवर्त्मनि ॥

२३

नलिन्या च यथा नीर भिन्न तिष्ठति सर्वदा ।
अयमात्मा स्वभावेन देहे तिष्ठति सर्वदा ॥

२४

अनन्तब्रह्मणो रूप निजदेहे व्यवस्थित ।
ज्ञानहीना न पश्यन्ति जात्यन्धा इव भास्कर ॥

२५

लोकमात्रप्रमाणो हि निश्चये न हि मशय ।
तनूमात्र व्यवहारो कथयन्ति मुनीश्वरा ॥

२६

द्रव्यकर्मविनिर्मुक्त भावकर्मविवर्जित ।
नो कर्मरहित विद्धि निश्चयेन चिदात्मनः ॥

पुण्य ।

१

अग्निस्तम्भो जलस्तम्भः, शस्त्रस्तम्भस्तथैव च ।
दुष्टानां दमनं चैव, पुण्यकारस्य दशनात् ॥

८

जैनो धर्म प्रकटविभवः सद्गतिः साधुलोके ।
विद्वद्गोष्ठिर्वचनपटुता, कौशल सत्क्रियासु ॥
साध्वी लक्ष्मीश्वरणकमलोपासन सद्गुरूणा ।
शुद्ध शील सुमतिरमला प्राप्यते नात्पुण्यै ॥

९

पत्नी प्रेमवती सुत सविनयो आता गुणालङ्कृत ।
स्निग्धो बन्धुजनः सखाऽति चतुरो नित्यं प्रयत्न प्रभु ॥
निलोभोऽनुचरः स्वबन्धुसुमुनिप्रायोपयोग्य धन ।
पुण्यानामुदयेन सन्ततमिदं कस्यापि सम्पद्यते ॥

१०

तावच्चन्द्रबल ततो ग्रहबलं ताराबल भूबल ।
तावत्सिध्यति वाञ्छितार्थमखिल तावज्जन सज्जन ॥
विद्यामण्डलमन्त्रतन्त्रमहिमा तावत्कृत पौरुषम् ।
यावत्पुण्यमिदं नृणां विजयते पुण्यक्षये क्षीयते ॥

पाप ।

१

पापदुःखा मयेत् पापं को मुग्धोऽपि न वेत्तदा ।
 जर्तदुःखा तु नत् पाप उचिन्त्य निपुणैरपि ॥

२

न स मन्त्रो न सा धुमिर्न स होष्वा वारकता ।
 अपुत्रपोपस्थित येन ज्वसन् प्रतिदम्बते ॥

३

मयेयुः प्राणिनः बापात् कामधामगगारदा ।
 सत्तापोऽपि कर्त्ताम् । प्राप्ताधीनः प्रहीयते ॥

४

जघन व्यथङ्ग जान्ति, मित्र दयुः सुधीरपी ।
 सत्तापो तु नः पापादिपरीतं कथं हि ह ॥

५

एतत्त जन्मकोऽर्थे मृदाः कुर्वन्ति जानि पापानि ।
 जन्मयन्ति तानि दुःखं लेप्ता जन्मजन्मजन्म ॥

६

हिंसाऽनृणान्य पञ्च, तरव श्रद्धानमेव च ।
क्रोधादयश्च चत्वार इति पापस्य हेतवः ॥

७

श्रीब्रह्मडत्तो नगचक्रवर्ती,
मृत्वा गत सोऽपि हि सप्तमीं च ।
निर्गत्य तस्मान्नवपद्मम्,
तत्रापि हेतुः किल पातकस्य ॥

८

बन्धुरिजनायते गुणवती कान्ता च सर्पायते ।
मित्र चापि खलायते गुणनिधि पुत्रोऽप्यमित्रायते ॥
श्रीखण्डं दहनायते शत्रवणयो सूक्तं तु शूलायते ।
जाते पुण्यविपर्यये तनुभृतामर्थोऽप्यनर्थायते ॥

९

जीवित यस्य धर्मार्थं, धर्मो ज्ञानार्थमेव च ।
ज्ञानं च ध्यानयोगार्थं, सर्वपापैः स मुच्यते ॥

मर

मर्देषामात्मनःप्राप्तौ तु भिरोगः संवाः स्वयम् ।
य पुनर्मिच्छते वेवा कृष्णमादविमेष्य ॥

क कर्मपुत्रकादमभ्येदः स शम्भसचरः ।
 भवदेतुकिवाभ्यमाः स्व पुनर्माधर्मचरः ॥

मन्त्रपामात्रवाच्या पो शेवटेलु स सधरा ।
कर्मच्या मन्त्रावेलु, करवणिए निर्मला ॥

विद्याय कल्याणाय नमः विद्वत्तं मया ।
 यदायतं तदाय कल्याणाय नमः ॥

संयमोऽहमकारदहः,
मशमविपुल्लयाको धर्मपुण्यावधिर्वाः ।
यविपुल्लयावन्धैरन्तुो भावनाधि—
वेदति विठविपुल्लया संयतोऽहमकारदहः ॥

मनः ।

१

चक्षुःपूत न्यसेत्पाद, वस्त्रपूत जल पिवेत् ।
सत्यपूतां वदेद्वाणीं, मन पूत समाचरेत् ॥

२

मनो मधुकरो मेघो, मानिनी मदनो मरुत् ।
मा मदो मर्कटो मत्स्यो, मकारा दश चञ्चला ॥

३

मनसैव कृत पाप, न शरीरकृतम् कृतम् ।
येनैवालिङ्गिता कान्ता, तेनैवालिङ्गिता सुता ॥

४

मन एव मनुष्याणां, कारण बधमोक्षयोः ।
सप्तम्या च्छणके यान्ति, जीवास्त्रण्डुलमस्यवत् ॥

५

वश मनो यस्य समाहित स्यात्,
किं तस्य कार्यं नियमैर्यमैश्च ।
हत मनो यस्य च धुर्विकल्पै,
किं तस्य कार्यं नियमैर्यमैश्च ॥

६

शम श्रुतध्वान्तपोऽर्चयामि
 वृषा मनो निमग्नमग्निरेव ।
 कथापथिन्वाकुलतोनिधतस्व
 परा दि वो धे मयसो वरुणम् ॥

७

योगस्य हेतुर्मेवमः समाधिः
 परं निदधामं तपसञ्च योमः ।
 तपसमूर्धं शिवशर्मैववता —
 मनासमाधि मय वरुणयामि ॥

८

प्राप्तावप्योगैश्चाराव विपासु—
 कथापाथीर्दृष्टिमावनामि ।
 सुपीथि गीति सद्यस्यवृत्ति—
 चकोपयोगश्च मनो निदध्याम् ॥

९

मनः सशुद्ध हे विद्वन् ! यत्तद्ब्रह्मना वता ।
 नाति तदुच्चमन्त्रो नाम सप्तमी वरुणयामि ॥

१०

मन एव मनुष्याणां, कारणं घघमोक्षयोः ।
अधाय विषयासक्त, मुक्त्यै निर्विषयं स्मृतम् ॥

११

मनोयोगो बलीयांश्च, मापितो भगवन्मते ।
यः सप्तर्षी चणार्धेन, नयेद्वा मोक्षमेव च ॥

१२

घपु कुब्जीभूतं गतिरपि तथा यद्विशरणा ।
विशीर्णा दन्ताली श्रवणविकल श्रोत्रयुगलम् ॥

१३

शिरः शुक्लं चक्षुस्त्रिमिरपटलैरावृतमहो ।
मनो मे निर्लज्ज तदपि विषयेभ्यः स्पृहयति ॥

१४

रात्रिर्गोमिष्यति मविष्यति सुप्रभाते ।
भास्वानुदेष्यति हसिष्यति पंकजश्रीः ॥
एवं विचिन्तयति कोशगते द्विरेफे ।
हा हन्त हन्त नलिनीं गज उज्जहार ॥

३

दानं शुचिप्यामृतपोऽर्चयामि
 कृपां ममो निमग्नमण्डरात् ।
 कपायच्छिन्नाकुण्डलोऽग्निरस्य
 परो हि वो तो ममसो बलवत् ॥

४

योपस्य हेतुर्ममसः समाधिः
 परं निर्द्वयं तपसञ्च बोधः ।
 तपसमूर्तं शिखरमेव हृदयम्—
 ममासमाधिं मम तत्त्ववर्तिनम् ॥

५

आप्यापयोगेभ्यश्च क्षिपासु—
 आप्यापयैर्द्वाद्वाभ्यामभ्यामि ।
 सुधीश्चिरोधी सदसत्त्ववृत्ति—
 चक्षोपयोगेभ्यश्च ममो विदंभ्याम् ॥

६

ममः सदृशं हि विद्वत् । अतंसुखमभा बलम् ।
 नास्ति तदुच्चममस्यो मम ससमी वरममममीम् ॥

२०

मनःकपिरय विश्वपरिभ्रमणलम्पटः ।
नियन्त्रणीयो यत्नेन, मुक्तिमिच्छुभिरात्मन ॥

२१

चञ्चल हि मन कृष्ण !, प्रमाथि बलवद् दृढम् ।
तस्याह निग्रह मन्ये, वायोरिव सुदुष्करम् ॥

२२

असशय महाबाहो !, मनो दुर्निग्रहं चलम् ।
अभ्यासेन तु कौन्तेय !, वैराग्येण च गृह्यते ॥

२३

मानस प्राणिनामेव, सर्षकमैककारणम् ।
मनोरूप हि वाक्य च, वाक्येन प्रस्फुट मनः ॥

२४

अन्तश्चित्तं न चेच्छुद्धं, बहिः शौचे न शौचमाक् ।
सुषुप्तमपि निम्बस्य, फलं बीजे फट् स्फुटम् ॥

२५

दानं पूजा तपश्चैव, तीर्थसेवा श्रुतं तथा ।
सर्वमेव वृथा तस्य, यस्य शुद्धं न मानसम् ॥

१२

अहमार्थं रविर्न विद्धि, शरीरं त्वमेव तु ।
 बुद्धिस्तु सारथि विद्धि, मया प्रमदमेव च ॥

१३

शान्तं तीर्थं एतस्तीर्थं, पुण्यं तीर्थमुपपद्यते ।
 तीर्थाणामपि तत्तीर्थं विदुर्दिग्गजस्य परा ॥

१४

सुखाय दुःखाय च निव देवा
 न चापि काङ्क्षाः सुहृदोऽप्यो वा ।
 मध्येत्यरं मानसमेव जन्मो
 सत्सारचक्रमवकरोतु ॥

१५

सुखं महाधरिणं सुखं हृत्स्वर्गं तपः ।
 सुहृदोऽप्यमिरोबन्धु सुखं विद्यतेऽवश्यम् ॥

१६

मनो हि जयन्तं कर्तुं, मनो हि पुनरा स्मृतम् ।
 मन्त्रं हि कर्तुं बोधे, न शरीरं कर्तुम् । मत्तम् ॥

२६

चित्तं रागादिभिः क्रिष्टमशीकृत्यनैर्मुक्तम् ।
जीवद्विसाद्विभिः कान्तो, गच्छा तत्र नरादुत्तमः ॥

२७

सत्वेन दुष्कृते ब्रह्मी, मयो ह्यनेन दुष्कृतिः ।
दुष्कृत्यन्तः कर्मणः दुष्टिरेवा सप्तमनी ॥

२८

कपो न दुष्कृते न तपो हिमेन
न संयमो नादि दमो न शीतलः ।
न साधनार्थं पञ्चवाक्कृत्य
किं लोकमन्त्राकार्यं पुराणम् ॥

२९

ये चित्तं वेदि तत्र किं तु मन्त्रावच्छेदः,
नरं दुर्गेणी चित्तं मां दुष्टिस्तद्विद्वत् ।
जालादि सम्प्रभमपास्तं शिष्टैश्चिद्विद्वत्,
उत्तिक न चित्तं तत्र वाच्यार्थं कर्तव्यम् ॥

३०

अन्तर्गतं महाशय-मस्थैर्यं यदि नोद्धृतम् ।
क्रियौषधस्य को दोषस्तदा गुणमयच्छतः ॥

३१

प्रसन्नचन्द्रराजर्षेर्मनःप्रसरसवरौ ।
नरकस्य शिवस्यापि, हेतुभूतौ चणादपि ॥

३२

मनो हि द्विविध प्रोक्तं, शुद्धं चाशुद्धमेव च ।
अशुद्धं कामसकलं, शुद्धं कामविवर्जितम् ॥

३३

यदि वहसि त्रिदण्डं नम्रमुण्डं जटा वा ।
यदि वससि गुहायां पर्वताग्रे शिलायाम् ॥
यदि पठसि पुत्राय वेदं सिद्धान्ततरुं ।
यदि हृदयमशुद्धं सर्वमेतन्न किञ्चित् ॥

३४

विद्या हि का ? अज्ञागतिप्रदा या,
शोधो हि को ? यस्तु विमुक्तिहेतुः ।